

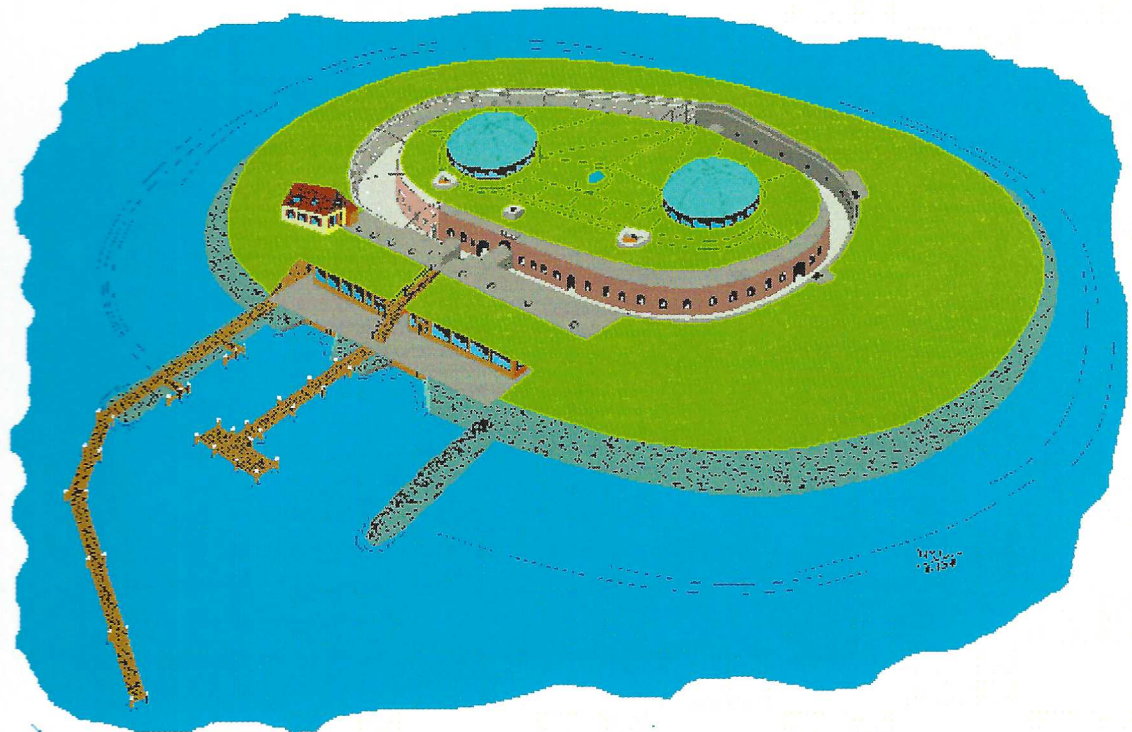
Stichting Pampus

De haalbare toekomst voor Pampus

Visie op de conservering, restauratie en exploitatie

De haalbare toekomst voor Pampus

Visie op de conservering, restauratie en exploitatie

Schets Pampus na restauratie

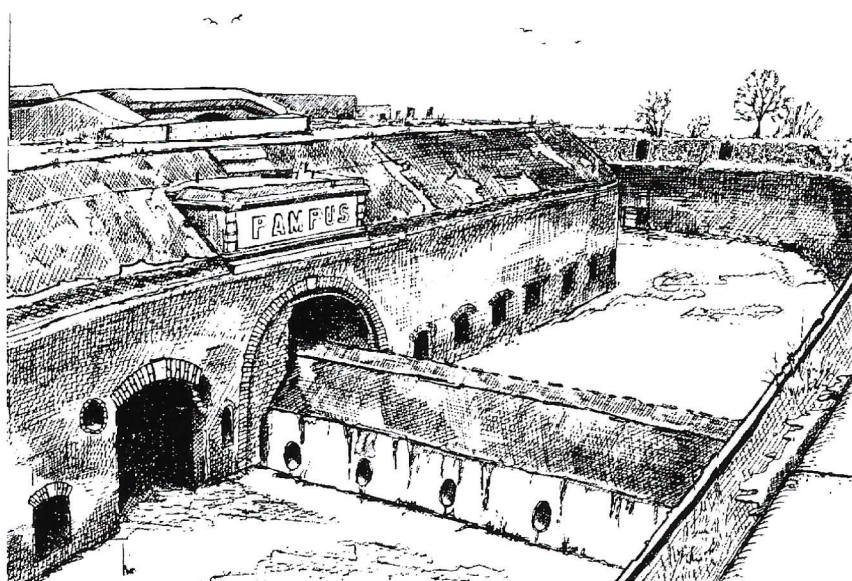
Februari 2001

Stichting Pampus, Postbus 90, 1398 ZH Muiden
Tel. 0294-262326, fax 0294-261104, email pampus@pampus.nl

(c) Copyright Stichting Pampus, 2001
Foto's: selectie uit het Pampus Beeldarchief
Schets Pampus na restauratie: Peter Claesen
Vormgeving en productie: Piet & Matthijs Wink
Eindverantwoording: bestuur Stichting Pampus
Teksten: Tineke Hanssen, Dorine van Hoogstraten en bestuur Stichting Pampus

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. Geschiedenis van het Fort Pampus en zijn context	7
2.1 De Stelling van Amsterdam	7
2.2 Geschiedenis van het forteiland Pampus	8
3. Stichting Pampus 1986 - 2000	13
3.1 Oprichting Stichting Pampus	13
3.2 Activiteiten en evenementen tot en met 2000	13
3.3 Huidige bouwkundige staat	14
3.4 Rapporten en onderzoeken: een structurele oplossing	15
3.5 Conclusie	16
4. De Toekomst van Pampus	19
4.1 Uitgangspunten	19
4.2 Extern advies	19
4.3 Markt	19
4.4 Conservering, restauratie en renovatie	20
4.5 Exploitatie	21
4.6 Ecologie	22
4.7 Stichting Herstelling	22
4.8 Beheersvorm	22
4.9 Conclusie	23
5. Exploitatie, investeringsraming en financiering	25
5.1 Exploitatie, financiële ontwikkeling sedert 1991	25
5.2 Renovatie en functionele herbestemming	25
5.3 Investeringsraming	26
5.4 Exploitatieprognoses	28
5.5 Financiering	28
5.6 Conclusie	31
6. Tot slot	33
Bijlagen	
A - Bestuur en directie Stichting Pampus	34
B - Monumentenstatus en restauratievisie	35
C - Literatuurlijst	38
D - Historisch exploitatie-overzicht	39
E - Historisch balans-overzicht	40
F - Basisscenario	41
G - Scenario Stelling van Amsterdam	42

Forteiland Pampus - onderdeel van de Stelling van Amsterdam

1. Inleiding

*Haast, vreemdeling! Binnen 't uur misschien
is de stad tot stof vervallen,
Dan is geen bond en archief meer te zien,
slechts onkruid op moorse wallen.*

Uit het gedicht *Alcalá de Henares*, van F.C. Terborgh.

Wie kent het niet: fort Pampus, als een wachter voor de haven van Amsterdam?

Velen hebben er rondgezworven, eromheen gevaren en er anders wel spannende verhalen van gehoord. Maar inmiddels verkeert het fort in een zodanige staat, dat het binnenkort nog slechts een legende zal zijn. Tenminste, als er niets gebeurt.

Sinds een groep burgers uit Muiden en omgeving zich in 1986 met Pampus ging bemoeien, is het grote verval een eerste halt toegeroepen. Er zijn echter ingrijpendere maatregelen nodig om het fort voor het nageslacht te bewaren. Om de steeds groeiende stroom bezoekers op te kunnen vangen moet het fort geconserveerd en deels gerestaureerd worden en is uitbreiding van de faciliteiten noodzakelijk.

Toen het forteiland, als onderdeel van de Stelling van Amsterdam, door de UNESCO op de Werelderfgoedlijst werd geplaatst, en de Provincie Noord-Holland via het Fonds Investerings Noord-Holland (FINH-fonds) in beginsel middelen ter beschikking kon stellen, ontstonden hiervoor in principe mogelijkheden.

Met het oog hierop heeft het bestuur van Stichting Pampus, in nauw overleg met Stichting Stelling van Amsterdam en de Provincie Noord-Holland, opdracht gegeven voor de onderliggende haalbaarheidsstudie. De Provincie Noord-Holland en het Planontwikkelingsfonds van Stichting Stelling van Amsterdam verstrekten hiervoor voorschotten.

Op basis van die studie toont Stichting Pampus in dit plandocument aan dat er, na de functionele herbestemming en (gedeeltelijke) renovatie van het Forteiland Pampus, sprake zal zijn van een

zodanige bedrijfseconomische exploitatie dat hieruit de toekomstige noodzakelijke onderhoudskosten kunnen worden bekostigd, zonder hiervoor in de toekomst weer een beroep te moeten doen op publieke middelen.

In dit plandocument wordt een samenvatting gegeven van de diepgravende rapporten van:

1. Grontmij NV in samenwerking met Architecten Associatie: "*Fort Pampus, Functioneel programma van eisen en investeringsraming*" en
2. Marktplan Adviesgroep: "*Haalbaarheidsonderzoek naar de restauratie en conservering van het Fort Pampus en de nieuwbouw van het bezoekerscentrum*".

Beide rapporten zijn in het kader van het haalbaarheidsonderzoek opgesteld.

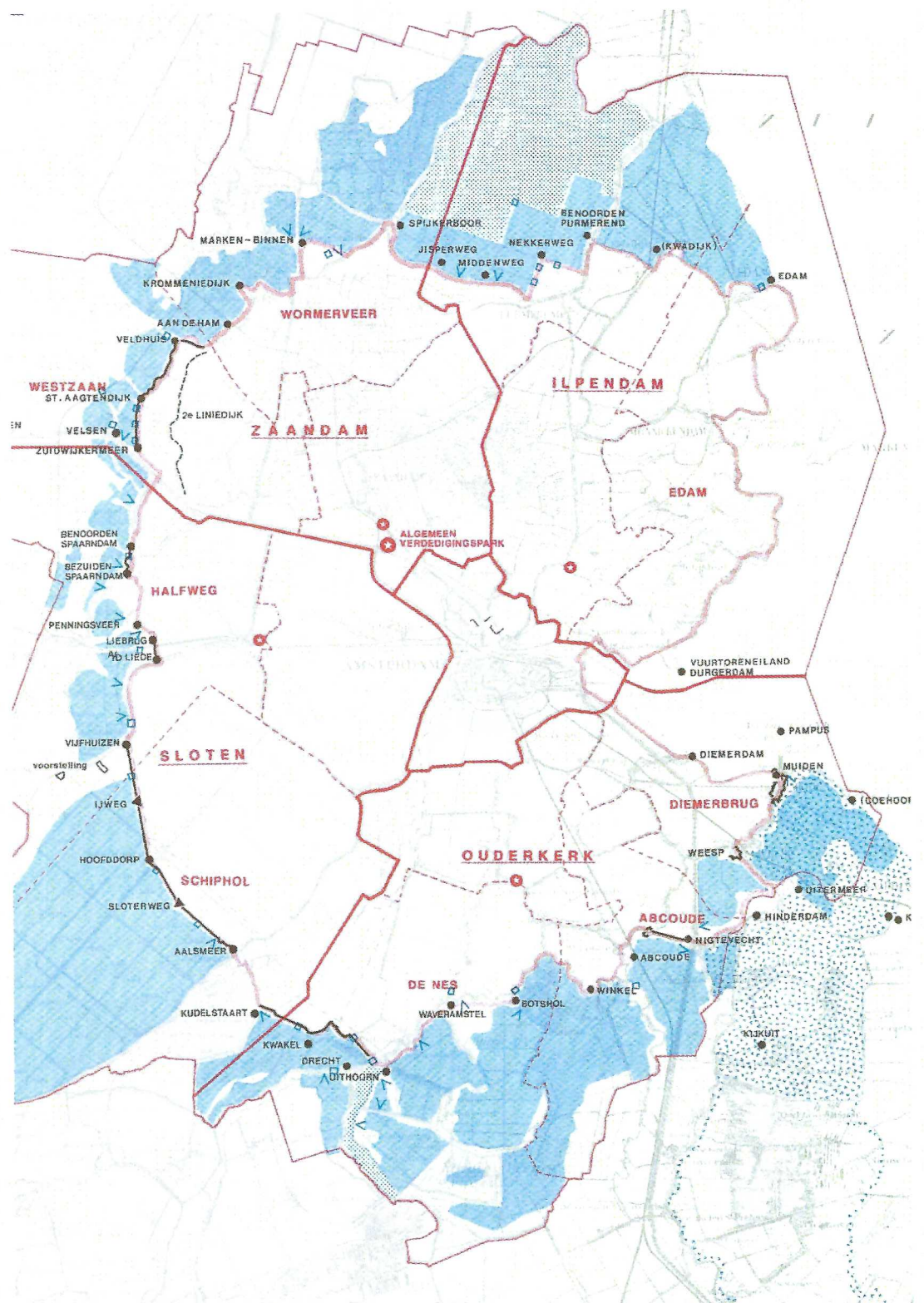
In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op het ontstaan van het fort als verdedigingswerk en cultuurhistorisch monument, als onderdeel van de Stelling van Amsterdam.

Hoofdstuk 3 is een weergave van de activiteiten en evenementen van 1986 tot en met 2000 en geeft een overzicht van de bouwkundige staat. Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van de bezoekersaantallen en -soorten en gaat in op de beoogde plannen voor conservering, renovatie en nieuwbouw. Ook de toekomstige beheersvorm wordt toegelicht.

In hoofdstuk 5 worden deze toekomstplannen financieel onderbouwd en wordt aangegeven op welke wijze financiering kan plaatsvinden.

In hoofdstuk 6 tenslotte worden de meest opvallende onderdelen van een sterkte-zwakte-analyse samengevat. Verder worden hierin de belangrijkste conclusies op een rij gezet.

Met dit document geeft het bestuur van Stichting Pampus inzicht in de manier waarop invulling gegeven kan worden aan het behoud en toekomstig gebruik van het bijzondere monument dat het forteiland Pampus is.

Kaart van de Stelling van Amsterdam

2. Geschiedenis van het fort Pampus en zijn context

2.1 De Stelling van Amsterdam

De verdediging van Nederland

Nederland heeft een sterke traditie in het verdedigen van steden met behulp van bouwwerken en water. Maar in de negentiende eeuw werd het steeds moeilijker de steden adequaat te beschermen tegen de voortschrijdende ontwikkeling van de oorlogvoering. Tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871 werd duidelijk dat de verdediging van Nederland ontoereikend was geworden. Om daarin verbetering te brengen, werd in 1874 de nieuwe Vestingwet van kracht. Het beoogde verdedigingsstelsel in het land werd daarin vastgelegd, waarbij rondom de hoofdstad een geheel nieuwe ring van vestingen was geprojecteerd.

De Stelling van Amsterdam werd vervolgens tussen 1880 en 1914 aangelegd en werd destijds beschouwd als de meest imposante en machtigste kringstelling van Europa.ⁱ De Stelling werd opgebouwd uit een cirkel van batterijen, dijken, dammen, sluizen, vestingen en forten op 15 à 20 kilometer van Amsterdam.ⁱⁱ Het voorland kon in twee dagen onder water worden gezet om de weg van de vijandelijke troepen af te snijden; een beproefd Hollands verdedigingsmiddel. Deze verdedigingsring om de hoofdstad zou ervoor zorgen dat de hoofdstad als 'reduit' een veilige plek zou blijven die tot het laatste moment verdedigd kon worden.ⁱⁱⁱ

Ondoelmatig

Tijdens de Eerste Wereldoorlog echter kwam op dramatische wijze aan het licht dat ook de Stelling niet aan haar doel zou kunnen beantwoorden, omdat zij nooit bestand zou zijn tegen oorlogsvliegtuigen en brisantgranaten die tijdens die oorlog werden ingezet. Toch werd de Stelling van Amsterdam in 1922 nog onderdeel van de Vesting Holland.^{iv} Pas na de Tweede Wereldoorlog, rond 1950, raakte

de Stelling officieel haar status van verdedigingswerk kwijt.

Defensie gebruikte delen van de Stelling na 1952 nog als opslag- of oefenplaats, maar wilde in de jaren tachtig en negentig van de forten af. De oorspronkelijke eigenaar heeft de losse onderdelen van de Stelling niet als eenheid behandeld bij de verkoop. De onderdelen zijn aan allerhande eigenaren verkocht: overheden, instanties, ondernemers en particulieren. In 1996 is daarom op initiatief van de Provincie Noord-Holland Stichting Stelling van Amsterdam opgericht. Deze Stichting stimuleert de samenwerking tussen de verschillende eigenaren van onderdelen van de Stelling en behartigt hun belangen.^v De Stichting heeft tot doel "het duurzaam in stand houden van de Stelling als geheel met alle daartoe behorende onderdelen zoals forten, dijken, sluizen en verbindingswegen en de bijbehorende schootvelden".^{vi} Verantwoord gebruik en beheer is daarbij de sleutel.

Monumentenstatus

De Stelling is gedurende ongeveer een eeuw militair terrein gebleven en was derhalve verboden terrein voor burgers. Daardoor was er weinig activiteit rond de forten en konden uitzonderlijke landschappen ontstaan met een frappante rijkdom aan flora en fauna. Bovendien zijn op veel plekken de schootvelden (open terreinen) onbebouwd gebleven. De structuur van de Stelling is op die manier grotendeels in ongeschonden staat aan ons overgeleverd.

Vanwege deze unieke situatie heeft de provincie Noord-Holland in 1994 besloten de hele Stelling de status van Provinciaal Monument te geven. In een notitie stelt provinciaal ambtenaar J. Nijssen: "Sinds de tachtiger jaren voert de provincie een actief beleid op het gebied van de instandhouding van de Stelling van Amsterdam. Reden hier-

voor is dat het hier om een cultuurhistorisch systeem gaat, dat een belangrijke invloed heeft gehad en nog heeft op de ruimtelijke verschijningsvorm van een belangrijk deel van de Provincie Noord-Holland".^{vii}

De Stelling is (nog) niet beschermd als rijksmonument. De provincie riep Stichting Stelling van Amsterdam in het leven om de eenheid te bewaken. De eigenaren van onderdelen van de Stelling kunnen met een restauratieplan een beroep doen op het Fonds Investerings Noord-Holland.^{viii}

(Zie bijlage B, "Monumentenstatus en restauratievisie").

Wereldmonument

In 1996 werd de visie van de provincie bevestigd door de cultuur- en onderwijsorganisatie van de Verenigde Naties (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO), die de gehele Stelling op de 'Werelderfgoedlijst' plaatste. "De begrenzing van de Stelling van Amsterdam volgens de lijst is gebaseerd op de ligging van de militaire structuur als geheel, zoals die nu nog herkenbaar is aan de openheid van de voormalige schoots- en inundatievelden en de aanwezigheid van historische militaire werken. Dit betekent dat niet het hele oorspronkelijke gebied van de Stelling hierin begrepen is, maar dat er gekozen is voor een strook die nu nog als eenheid te herkennen is. Daarnaast maken ook de afzonderlijke onderdelen, zoals de forten, deel uit van de Werelderfgoedlijst", aldus de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, die meewerkte aan de voordracht van de Stelling bij de UNESCO.^{ix}

Met het samenstellen van de Werelderfgoedlijst is in 1972 gestart op een conferentie over de bescherming van monumenten van universele waarde. Op de Werelderfgoedlijst stonden in december 2000 in totaal 690 monumenten, waaronder 138 natuurgebieden. Naast de Stelling staan in Nederland op de

Werelderfgoedlijst: Schokland, de molens van Kinderdijk, de binnenstad van Willemstad (Nederlandse Antillen), het Ir. D.F. Woudagemaal, de Beemsterpolder en het Rietveld Schröderhuis. Voorbeelden uit het buitenland zijn de Chinese muur, de Egyptische piramides, het Franse Versailles, de Griekse Acropolis en de Indiase Taj Mahal. Alle landen die bij de Werelderfgoedlijst zijn betrokken kunnen monumenten voordragen voor de lijst.^x

2.2 *Geschiedenis van Forteiland Pampus*

Naam

Pampus heeft een enorme naambekendheid dankzij de ondiepte in de IJ-monding waar het 'Fort aan het Pampus' is gebouwd. Het spreekwoordelijke 'voor Pampus liggen' komt van de zwaarbeladen VOC-schepen die in de zeventiende eeuw de ondiepte Pampus ten noorden van Muiden niet over konden. De schepen bleven voor Pampus wachten tot ze met behulp van zogenoemde scheepskamelen over de ondiepte werden geholpen, om vervolgens de haven van Amsterdam binnen te varen.^{xi}

Er waren in Nederland, Noord-Duitsland en Scandinavië veel ondiepten en zandplaten die Pampus werden genoemd. Het woord pampus (of pamp-pus) werd gebruikt om "onvaste, bolle objecten in een vochtige omgeving" aan te duiden. De verklaring dat pampus van het woord 'pomphuis' zou komen (naar het huis waar pompen werden bewaard voor de scheepskamelen), is hoogstwaarschijnlijk onjuist.^{xii}

Lotgevallen van Fort Pampus

In 1879 werd de mogelijkheid van een fort in de IJ-monding besproken in het parlement. Hoewel de hoofdstad ook zonder zo'n fort kon worden verdedigd, werd de dreiging van een Duits kanonneerschep genaamd 'Wespe',

heel reël gevonden. In 1887 werd met de aanleg van het fort begonnen en in 1895 was Fort Pampus gereed. De bouw kostte 800.000 gulden; destijds een heel jaarbudget van Defensie.^{xiii} Het fort zou de verdediging van de IJ-monding voor zijn rekening nemen in samenwerking met het fort op het Vuurtoreneiland bij Durgerdam en het verdedigingswerk van Diemerdam.

Ironisch genoeg was bij de voltooiing van Fort Pampus de Wespe al uit de vaart genomen omdat was gebleken dat zij gemakkelijk kon omslaan. Het fort is alleen tijdens de Eerste Wereldoorlog bemand geweest, maar een gevecht heeft er nooit plaatsgevonden. Het grootste deel van haar bestaan is het eiland slechts beheerd door fortwachters en hun gezinnen. Met de bouw van de Afsluitdijk in 1932 verdween de dreiging vanaf de Zuidoostzee; in 1933 vertrok de laatste fortwachter. In de Tweede Wereldoorlog verwijderde de bezetter het geschut en blies de koepels op, wat een behoorlijke schade aan de constructie teweeg bracht. De burgers uit de omgeving ontfermden zich in de hongervinter bovendien over het hout en andere bruikbare materialen.

In 1952 werd Pampus bij koninklijk besluit opgeheven als militaire vesting. Sindsdien zijn velen geboeid geweest door de wat mysterieuze ruïne in de IJ-monding. Plannen voor een recreatiecentrum (reisbureau Lindbergh), een nieuwe stad (architectenbureau Van den Broek en Bakema) en studentenhuisvesting (prof. A. Heertje) haalden het niet.^{xiv} In 1959 droeg het Ministerie van Defensie het eiland over aan het Ministerie van Financiën, afdeling rentambten en pachtzaken, in de volksmond 'Domeinen'. Vervolgens heeft Pampus binnen de overheid tot verschillende departementen behoord.

Maar in 1986 richtte een aantal Muidense burgers Stichting Pampus op, met het doel verder verval te stoppen en gedeeltelijke

restauratie en openstelling voor het publiek. De Stichting kocht het fort in 1990 van Rijkswaterstaat (die op dat moment Pampus beheerde) en ontfermt zich sindsdien over de 'rendabele ruïne' (zie verder hoofdstuk 3).

Beschrijving

Het Fort Pampus is gebouwd op een ellipsvormig eiland (200 bij 125 meter) met eromheen een kring van brokken basaltsteen net onder de waterspiegel. Op die 'stortsteendam' zouden schepen vastlopen. Alleen aan de veilige zuid- of keelzijde was in de dam een opening gemaakt voor de aanlegsteiger. Het fort zelf heeft eveneens de vorm van een ellips en is omgeven door een gracht zonder water. Aan de buitenzijde (de contrescarp) van deze droge gracht is een dikke muur opgetrokken, waarin verschillende ruimten zijn gemaakt, zoals plekken voor de wacht, toiletten, politiekamer en smidse.

Aan de noordkant werd de eventuele aanval verwacht, zodat daar een gedeelte van het hoofdgebouw (escarpgebouw) is volgestort met zand om explosieven op te vangen. Direct zuidelijk daarvan, centraal in het gebouw, waren in het middendeel twee gigantische pantserkoepels aangebracht van waaruit de verdediging plaatsvond met behulp van vier kanonnen (Krupp-Gruson, 24 cm, L/35). Aan de zuidzijde van het fort bevinden zich de gebruiks- en verblijfsruimten, evenals de stoommachine, apotheek, ziekenzaal en de telegraafkamer.

Materialen

Fort Pampus is op ongeveer 4000 houten palen van elk 11 meter gefundeerd, de muren zijn deels in metselwerk en deels in ongewapend beton opgetrokken en dragen het eveneens ongewapend betonnen dak. Beton was een materiaal waarmee in de negentiende eeuw druk werd geëxperimenteerd.

Gewapend beton, dat trekkrachten beter kon opvangen, werd pas vanaf 1890 op kleine schaal toegepast.^{xv} Wel werd in de negentiende eeuw al algemeen aangenomen dat beton een betere en sterkere bescherming tegen moderne munitie zou bieden dan de traditionele materialen. De stalen koepels die het fort oorspronkelijk bekroonden zijn opgeblazen. Ook vrijwel alle kozijnen zijn gesloopt, evenals het grootste deel van het binnenwerk als tegels en betimmeringen.

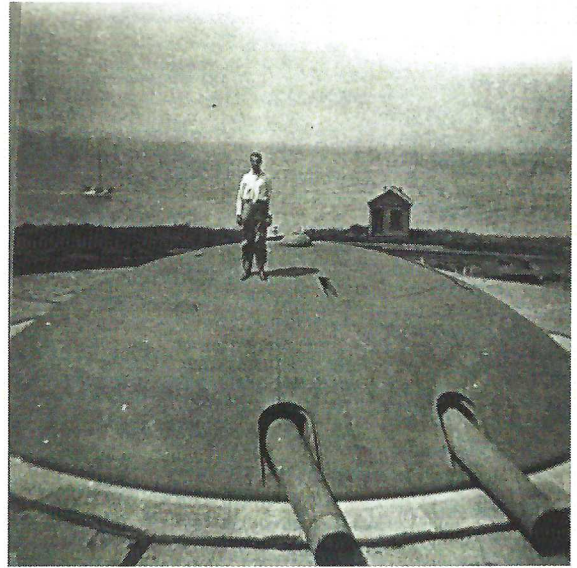
Bronnen

- ⁱ Cees Pfeiffer, *Pampus, geschiedenis van een fort*, Weesp, 1993, p. 14
- ⁱⁱ Provincie Noord Holland, *De stelling van Amsterdam (brochure)*, Haarlem, 1997, p. 10
- ⁱⁱⁱ Op. cit. (noot i), p. 9
- ^{iv} Op. cit. (noot ii), p. 10
- ^v Id., p. 17
- ^{vi} Stichting Stelling van Amsterdam, *Kom in Stelling (brochure)*, Haarlem, 1997, p. 3
- ^{vii} J. Nijssen, *De financiële betrokkenheid van de provincie Noord-Holland bij de Stelling van Amsterdam (notitie)*, Haarlem, 1999, p. 2
- ^{viii} Id., p. 2
- ^{ix} Rijksdienst voor de Monumentenzorg, "Stelling van Amsterdam", *RDMZ Info architectuur en stedenbouw*, nr. 3, juni 1999
- ^x Informatie op de homepage van UNESCO op het Internet: www.unesco.org
- ^{xi} Een scheepskameel is een lichter, bestaande uit twee houten drijfkasten die aan weerszijden van een schip werden bevestigd en waarvan de diepgang kon worden geregeld door het inlaten of uitpompen van water. Uit: Op. cit. (noot i), p. 102
- ^{xii} Id., p. 102
- ^{xiii} Meer informatie op de homepage van Stichting Pampus op het Internet: www.pampus.nl
- ^{xiv} Zie voor meer anecdotes: Op. cit. (noot i)
- ^{xv} E.J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek der westerse architectuurgeschiedenis*, Utrecht/Antwerpen, 1986 (herziene uitgave), p. 52

GRUSONWERK, MAGDEBURG-BUCKAU.

Oostelijke geschutskoepel in aanbouw, 1892

Geschutskoepel, foto jaren dertig

Luchtfoto Pampus kort na de Tweede Wereldoorlog

Mei 2000 - Bezoekers worden welkom geheten op Pampus

3. Stichting Pampus 1986 - 2000

"Efficiënt ruimtegebruik is ons tot een tweede natuurgeworden, en vrijwel alles ruimen we na gebruik razendsnel op. Verlaten boerderijen in Friesland, gesloten mijnen in Limburg, vrijwel niets krijgt hier de tijd om te besterven, om te vergaan, om écht oud te worden" (Geert Mak).

3.1 Oprichting Stichting Pampus

Een aantal inwoners van Muiden die zich zorgen maakten over het fort richtten in 1986 Stichting Pampus op. Het 'pioniers'-bestuur bestond uit huisarts Simon Luitse (voorzitter), Muider burgemeester Bert Kuiper (vice-voorzitter), horeca-ondernemer Jan Geesink (penningmeester), architect Wiebe Hofman (secretaris), jurist Gijs van Hall, copywriter Otto Holzhaus, reder Wijnand Key, horeca-ondernemer Piet-Jan Oosthoek en de beheerder van het Muiderslot Dick Schulp. In de statuten van de stichting staat als doel vermeld: "Het verkrijgen van het eiland Pampus en ervoor zorgen, door het toegankelijk te maken, fondsen voor restauratie en rendabele exploitatie te verwerven en historische gegevens te exposeren." ⁱ Het eerste doel is op 20 februari 1990 bereikt: toen kocht de stichting het eiland van de overheid voor 50.000 gulden. Daarbij verplichtte de stichting zich om het Forteiland Pampus inclusief de vestingwerken in stand te houden en op een cultuurhistorisch verantwoorde wijze te restaureren en exploiteren. ⁱⁱ De bezoekers zijn in groten getale komen kijken; in 1991 presenteerden zich al 10.000 belangstellenden en inmiddels weten jaarlijks zo'n 30.000 mensen het forteiland te vinden. Het verval wordt zo goed mogelijk tegengegaan binnen de beperkte mogelijkheden, met behulp van vrijwilligers en sponsors. Het feit dat Pampus een eiland is maakt nagenoeg iedere ingreep gecompliceerd. Veel energie en tijd is bovendien besteed aan het opzetten van een goed lopende organisatie en aan het

toegankelijk maken van het fort voor de vele bezoekers.

Het, inmiddels 'verjongde', bestuur van Stichting Pampus heeft nu de doelstelling als volgt geformuleerd: "Het behouden van en het zorgen voor het eiland Pampus en de zich daarop bevindende vestingwerken." Het vaste kantoor, 'De Walbasis', is gevestigd in het gerestaureerde Muizenfort in Muiden. Daar is naast het secretariaat, ook het archief en boekingskantoor ondergebracht.

De stichting wordt gesteund door donateurs en geadviseerd door de 'Pampus Pioniersraad', waarin oprichters en voormalige bestuursleden zitting hebben. Op en rond het fort bewegen zich betaalde fortwachters, medewerkers van de walbasis en ongeveer zestig vrijwillige gidsen en onderhoudsmedewerkers. Zij staan onder leiding van een directeur.

3.2 Activiteiten en evenementen tot en met 2000

Praktische maatregelen

Om het verder verval tegen te gaan en het fort toegankelijk te maken nam het bestuur direct na de aankoop in 1990 een aantal maatregelen ten behoeve van de veiligheid, begaanbaarheid, infrastructuur en voorzieningen. Tijdens een grootscheepse militaire oefening werd in het voorjaar van 1990, met behulp van vrijwilligers, een groot deel van het puin verwijderd dat zich door de jaren heen in de gracht en elders op Pampus had verzameld. De militairen bouwden een baileybrug (noodbrug van vooraf gemaakte onderdelen) over de ruim acht meter brede gracht, waardoor het dak van het fort werd ontsloten. Langs de gracht zijn hekken aangebracht voor de veiligheid. In de onderhoudssfeer zijn voornamelijk lokale reparaties verricht, onder meer in het kader van een werkgelegenheidsproject voor langdurig werklozen.

Een nooit voltooide Duitse beheerderswoning uit de Tweede Wereldoorlog werd afgebouwd en ingericht tot woning ten behoeve van het fortwachterspaar dat Pampus permanent bewoont. Verder schonk één van de sponsors de stichting een in onbruik geraakte Finse noodschool, die werd ingericht als ontvangstruimte, genaamd het 'Scheepskameel'. In het Scheepskameel zijn ook bescheiden horeca-faciliteiten, toiletten, een eenvoudige expositieruimte en een souvenirwinkeltje aanwezig. Na aanbouw van een serre (1995) en een terras (1999) heeft het Scheepskameel een capaciteit van tweehonderd personen.

Bij de verkoop van het forteiland zegde Rijkswaterstaat de bouw van een steiger toe, die kort daarop ('als bruidsschat') werd aangelegd. Ook bij het Muiderslot is, mede op initiatief van Stichting Pampus, in 1991 de 'Pampussteiger' gebouwd, zodat er een directe verbinding van de vaste wal naar Pampus bestaat. Bij zwaar weer is de steiger aan de zuidzijde van het eiland helaas niet bruikbaar. Daarom werd in 2000 een grote golfbreker annex steiger in gebruik genomen. Verder heeft Stichting Pampus een boot, het 'MS Pampus' geheten.ⁱⁱⁱ

Voorzieningen

Voor wat betreft de dagelijkse voorzieningen is niets vanzelfsprekend op het eiland. Alles moet met veel mankracht op schepen van wal worden aangevoerd. Voor de energievoorziening op Pampus wordt gebruik gemaakt van zonnepanelen en twee diesellaggregaten. Al het schone water wordt in een duizendlitertank op het 'MS Pampus' van wal gehaald. Ook de afvoer van vuil water en afval is uiterst gecompliceerd. De communicatie met de buitenwereld verliep jarenlang primitief, maar inmiddels is voorzien in de nodige mobiele telefoons.

Het fort is van 1 april tot 31 oktober zes dagen per week toegankelijk voor bezoekers, die daarvoor entree betalen. Sinds 1991 worden rondleidingen gegeven door het fort. Belangstellenden kunnen op verschillende manieren over het water het eiland bereiken. Vanuit Amsterdam en Almere worden dagtochten georganiseerd, tussen Muiden en Pampus bestaat een veerdienst, en mensen kunnen met een charterboot of zelfstandig naar Pampus komen. Sportief Holland organiseert al jaren activiteiten op Pampus, waartoe zij een klimwand aanbracht in de droge gracht. Verder kunnen bedrijven of particulieren in het fort terecht voor speciale gelegenheden. Stichting Pampus werkt in deze samen met een rederij en in een joint-venture met cateringbedrijf Zuydwal uit Huizen. Ook worden regelmatig speciale evenementen georganiseerd, zoals 'Pampus by Night'.

3.3 Huidige bouwkundige staat

Monumentenwacht

Uit een rapport van de Noordhollandse Monumentenwacht uit 1995 blijkt dat partiële, technisch-constructieve 'lapmiddelen' voor Fort Pampus geen optie meer zijn. Over de conclusie van hun onderzoek kan geen misverstand bestaan: "De constructieve staat is slecht".^{iv} De betonnen daken zijn nauwelijks bedekt en zijn op veel plaatsen gescheurd, waardoor er veel water binnenkomt, wat gipsuitslag veroorzaakt en de kwaliteit van het beton aantast. De kozijnen zijn hardhandig verwijderd; in het metselwerk zitten zoveel scheuren dat het geen dragend geheel meer vormt; de constructie van de koepeltorens is beschadigd tijdens het opblazen van de koepels en "door het daarna ondeskundig leegslopen, het volstorten van de droge gracht met puin en het ontbreken van enig onderhoud is de schade aan de constructie toegenomen." De vorm en grootte van de

scheuren in de contrescarpmuur wijzen erop dat de muur in zijn geheel verschuift.

De schade aan metselwerk en beton kan pas in zijn geheel worden overzien als lekkages zijn gestopt en het materiaal droog wordt. In de scheuren kan onderscheid worden gemaakt tussen scheuren met of zonder witte uitslag.

De scheuren die wit uitslaan hebben met lekkages te maken. Het water dat zich in de naden in het beton ophoopt kan bij bevriezing uitzetten en vormt daarmee een bedreiging voor het fort.

Oorzaken voor deze toestand zijn, naast verwaarlozing, onvoldoende ventilatie met als gevolg condens; de capillaire werking waardoor het grondwater in het metselwerk wordt gezogen; het gebruik van bakstenen en specie die veel zouten bevatten; en de invloed van het slechte metselwerk op de staat van het beton. Deze problemen treden naast elkaar en als gevolg van elkaar op, waardoor het verval versnelt.

De Monumentenwacht had een heel rapport met slecht nieuws, al zijn de funderingen niet verzakt en ziet de betonnen vloerplaat er ook nog redelijk uit. Maar er moet, aldus de Monumentenwacht, veel gebeuren: "De gehele constructie moet door een constructeur worden gecontroleerd. Al het metselwerk moet constructief hersteld worden en waar nodig moeten extra draag- of verstijvingsconstructies worden aangebracht (...). Het geheel is nu in dusdanig slechte staat dat, behalve het constructieve herstel, de gevel aan de buitenkant geheel gerepareerd moet worden. Het metselwerk aan de buitenkant moet geheel opnieuw gevoegd worden."

Op korte termijn moet een voorlopige dakbedekking worden aangebracht. In combinatie met regenpijpen (die ook zijn verdwenen) en het dichtmaken van ramen en deuren kan de schade van het water worden beperkt. Het rapport besluit met de regel: "Voor herstel is een totaal restauratieplan

nodig."

3.4 Rapporten en onderzoeken: een structurele oplossing

Naast het realiseren van basisvoorzieningen is het bestuur van Stichting Pampus van mening dat er een structurele oplossing moet komen voor het behoud van het fort. Fort Pampus verkeert bouwkundig in slechte staat. Om inzicht te krijgen in de problemen en ontwikkelingsmogelijkheden van het fort, verrichtte Grontmij NV in 1992 een onderzoek naar Pampus waarvan de resultaten in een "Ontwikkelingsvisie" werden neergelegd.^v Daarin werd onder meer de optie 'Rendabele Ruïne' besproken. Die benadering sprak het bestuur van Stichting Pampus aan vanwege het behoud van het belangrijkste karakter van Fort Pampus, wat de Engelsen 'gothic' noemen: een romantische, wat mysterieuze sfeer die het verleden tastbaar lijkt te maken. Bovendien kan bij deze benadering de toeristische ontwikkeling geleidelijk meegroeien met de restauratiewerkzaamheden en worden financiële risico's overzichtelijk gehouden. Het ontwikkelingsproject wordt beheersbaar in tempo en omvang doordat kan worden ingespeeld op ervaringen die tijdens het project worden opgedaan.

Op basis van de keuze voor de Rendabele Ruïne stelde het bestuur in 1994 het 'Toekomstplan Pampus' vast. Twee jaar later werd dit plan verder uitgewerkt in het 'Restauratieplan voor het Fort in de Zuiderzee aan het Pampus'. Daarin werden de ambities, uitgangspunten, potenties en dergelijke vanuit het oogpunt van Stichting Pampus vastgelegd. Mede door de plaatsing van de Stelling van Amsterdam op de Unescolijst en dankzij de inspanningen van de Provincie Noord-Holland heeft het bestuur van Stichting Pampus in 1999 kunnen besluiten de plannen nader te concretiseren.

3.5 Conclusie

Vanuit de ruime ervaring met het onderhouden, verbeteren en exploiteren van Fort Pampus, heeft het bestuur onderzoek laten doen naar de mogelijkheden voor conservering en professionele restauratie. Bovendien groeit het aantal bezoekers en de capaciteit van het gebouw zoals die nu is kan niet veel meer mensen aan. De doelstellingen van het zorgen voor het fort, het behoud van een belangrijk cultuurhistorisch monument en het openstellen voor bezoekers, dreigen in gevaar te komen. Actie is geboden om het verdedigingswerk in constructief opzicht in een goede staat te brengen.

Op basis van het tot nu toe verrichte onderzoek heeft het bestuur medio 2000 besloten om een deel van het fort ingrijpend te renoveren en de faciliteiten uit te breiden. Het overige deel van Pampus zal geconserveerd worden in de huidige staat.

Voorwaarden zijn dat de sfeer van het fort op zijn minst bewaard wordt en dat een sluitende exploitatie mogelijk is.

Bronnen

ⁱ Stichting Pampus, *Statuten*, artikel 2, Muiden, 1986

ⁱⁱ Stichting Pampus, *Restauratieplan voor het Fort aan het Pampus in de Zuiderzee*, Muiden, 1996, Bijlage 2, p. 3

ⁱⁱⁱ Informatie: id., en C. Pfeiffer, *Pampus, geschiedenis van een fort*, Weesp, 1993, p. 88-95

^{iv} Monumentenwacht Noord-Holland, *Onderzoek naar de bouwkundige staat van de forten van de Stelling van Amsterdam*, Heemstede, 1995, p. 242

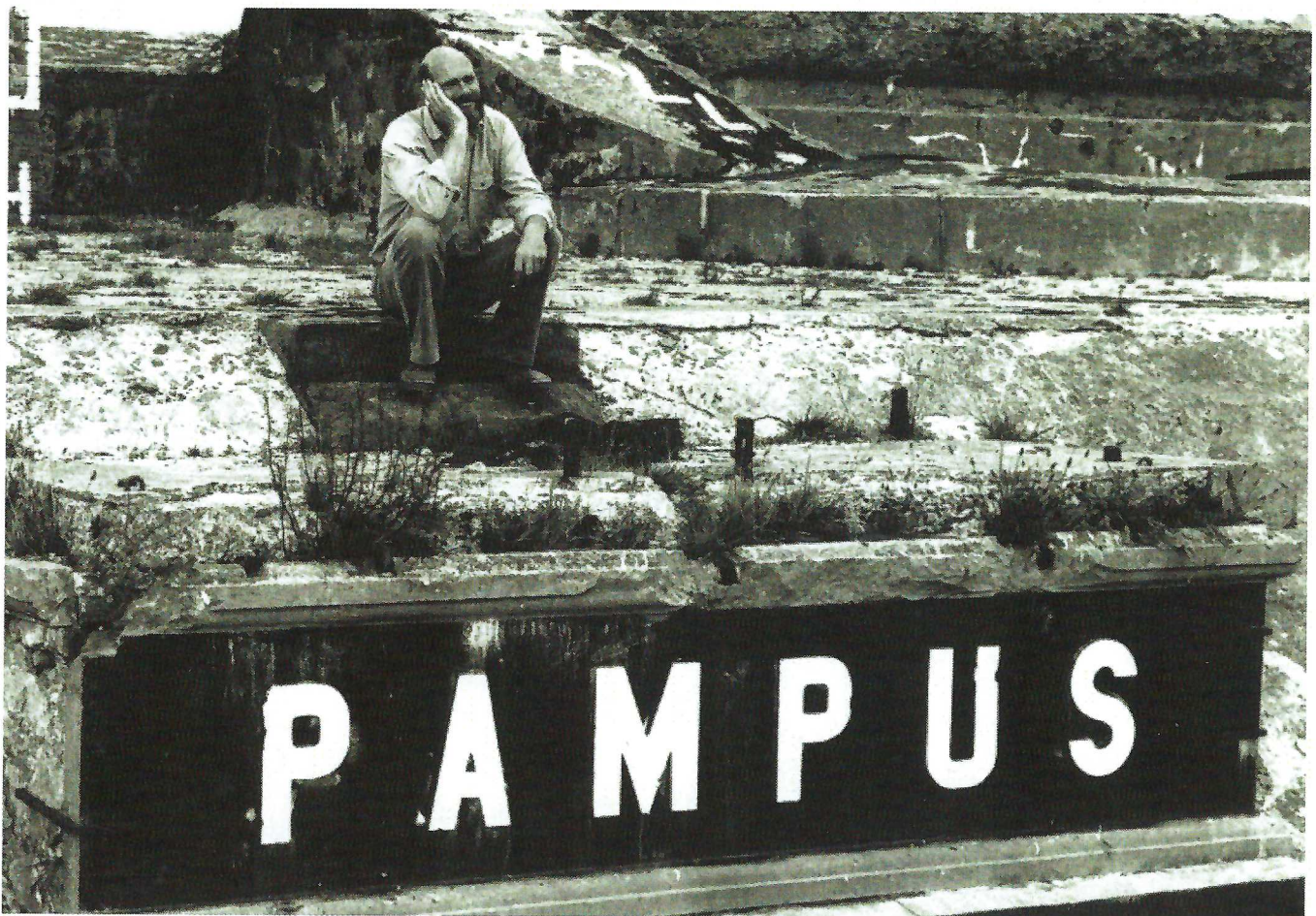
^v Grontmij NV, *Ontwikkelingsvisie*, 1992

In 1990 helpt de genie met verwijderen puin

Bouw ontvangstruimte in 1991

Jan Broekhof, eerste naoorlogse fortwachter op Pampus (1991)

Droge gracht, augustus 2000

4. De toekomst van Pampus

4.1 Uitgangspunten

Op basis van het voorgaande staat het bestuur van Stichting Pampus voor het fort nu een museaal recreatieve bestemming voor ogen. De uitgangspunten van de stichtingⁱ daarbij zijn:

- behoud en gedeeltelijke restauratie van Pampus als cultuurhistorisch erfgoed;
- exploitatie als museaal-recreatieve dag-attractie voor een breed publiek;
- gebruik van het monument als exclusieve en multifunctionele evenementenlocatie.

Voorwaarden daarbij zijn dat de spannende, mystieke sfeer die het fort nu oproept bewaard wordt en dat een sluitende exploitatie mogelijk is.

Sinds 1991 is er al veel gebeurd om deze doelstellingen te realiseren. Er is echter meer nodig om ook in de toekomst het culturele erfgoed voor het nageslacht te bewaren en activiteiten te organiseren, de groeiende stroom bezoekers op een verantwoorde wijze op te kunnen vangen en het bouwwerk in constructief opzicht in acceptabele staat te kunnen brengen.

4.2 Extern advies

Daarom heeft Stichting Pampus in 2000 Grontmij NV opdracht gegeven een haalbaarheidsonderzoek naar de restauratie en conservering van het fort en de nieuwbouw van een bezoekerscentrum in te stellen. Grontmij NV heeft daarbij de samenwerking gezocht met Marktplan Adviesgroep voor de inbreng van de marktverkenning en de exploitatiegegevens, en met de ArchitectenAssociatie voor de ontwikkeling van een functioneel programma van eisen voor de restauratie en nieuwbouw.

Op basis van de bevindingen van deze rapporten is het bestuur van de stichting tot

de conclusie gekomen dat er wel degelijk mogelijkheden zijn om het fort in een goede bouwkundige staat te brengen, en daarmee de cultuurhistorische waarde er van te handhaven. De kansen daartoe worden nog vergroot wanneer ook het Nationaal Informatiecentrum van de Stelling van Amsterdam op Pampus wordt ondergebracht.

In het onverhoopte geval dat, ondanks alle inspanningen van het bestuur, op welke wijze dan ook de financiering in beginsel niet sluitend kan worden gemaakt zal het beleid van Stichting Pampus erop gericht zijn de exploitatie van het Forteiland Pampus nog voor een aantal jaren op de oude voet voort te zetten, tot het moment dat het verval van het forteiland zover is voortgeschreden, dat het om veiligheidsredenen niet langer verantwoord is het forteiland voor het publiek open te blijven stellen en/of de onderhoudskosten tot prohibitieve hoogten zullen zijn gestegen. In die situatie zal het bestuur dan noodgedwongen het forteiland moeten afstoten en Stichting Pampus moeten liquideren.

4.3 Markt

Activiteiten en doelgroepen

Het Forteiland Pampus is zowel een toeristische attractie als een unieke locatie voor cursussen, trainingen, evenementen en partijen. Pampus kent dan ook zeer verschillende bezoekersgroepen, variërend van dagrecreanten en watersporters tot bedrijven of organisaties die er trainingen of partijen organiseren.ⁱⁱ Sportief Holland bijvoorbeeld organiseert er zo'n vijftig maal per jaar een sportieve activiteit. Ook is er - in een joint venture met cateraar Zuydwal - de mogelijkheid om op het eiland een barbecue of andere culinaire festiviteit te organiseren. In de afgelopen jaren gebeurde dat gemiddeld 40 keer per seizoen.

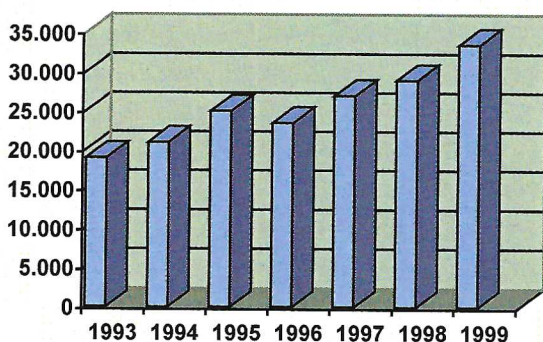
Eén keer per jaar organiseert de stichting een evenement voor mensen die op de één of andere manier speciaal betrokken zijn bij Pampus: mensen met een professionele belangstelling, monumentenzorgers, donateurs, vrijwilligers, sponsors en zakelijke relaties.

Bezoekers

Dat Pampus een populaire attractie is, blijkt wel uit de gestage toename van de aantallen bezoekers door de jaren heen.

Sinds de openstelling van het eiland kent Pampus een autonome groei van het aantal bezoekers van 12,7% per jaar: van 19.000 in 1993 tot ruim 33.500 in 1999.

Deze groei is tot stand gekomen zonder expliciete promotie-activiteiten. Zet deze trend zich voort, dan zal het aantal bezoekers in 2005 tegen de 60.000 per seizoen lopen.

Ontwikkeling bezoekersaantallen

Gezien de ontwikkelingen rondom IJburg met zijn jachthavens (die naar verwachting in 2002 gereed zijn en mogelijkheden bieden voor een nieuwe veerdienst), de beoogde groei van Almere, de plannen voor een tweede haven bij de Kruitfabriek in Muiden, de restauratie van een gedeelte van het fort en de realisatie van de nieuwbouw, en de aantrekkingskracht die de naam Pampus altijd al heeft gehad, kan

dit aantal oplopen tot ruim 75.500.ⁱⁱⁱ

Wordt ook het bezoekerscentrum van de Stelling van Amsterdam op het eiland Pampus ondergebracht, dan kan het aantal bezoekers per jaar op bijna 90.000^{iv} uitkomen.

4.4 Conservering, restauratie en renovatie

Alle onderdelen van het fort zijn aan grondige restauratie toe (zie hoofdstuk 3). Een aantal ruimten zal worden gerestaureerd en heringericht, de rest zal permanent als ruïne geconserveerd worden. Het plan is een gedeelte van de droge gracht te overkappen. Dit biedt de mogelijkheid om ook bij slecht weer grote groepen te ontvangen. Al naar gelang de staat van onderhoud en bestemmingen van de verschillende ruimten zullen definitieve keuzen ten aanzien van de aanpak gemaakt worden.

Faciliteiten: gebouwen, voorzieningen, personeel

Wil Pampus in de toekomst de groeiende stroom bezoekers veilig en verantwoord blijven ontvangen, op een manier die voldoet aan de eisen van de tijd, dan zullen naast de restauratie- en renovatiewerkzaamheden ook de faciliteiten aangepast of nieuw gebouwd moeten worden.

Bezoekerscentrum

Het huidige bezoekerscentrum, het Scheepskameel, is ondergebracht in een voormalig schoolgebouw boven op het eiland. Dit bouwwerk doet geen recht aan het oorspronkelijke silhouet van het eiland en er is slechts een tijdelijke vergunning voor. Daarom moet het worden vervangen door een permanente ruimte. Het nieuwe bezoekerscentrum zal ruimte moeten bieden aan:

- een receptie met ontvangstruimte, kassa, toiletten, garderobe, magazijn, informatiebalie met verkoop van souvenirs,

- kantoorruimte, verblijfsruimte voor gidsen;
- een introductieruimte waar op educatieve wijze de geschiedenis van het eiland en het fort wordt getoond;
 - een restaurant met terras aan het water en zaalruimte.

Het bezoekerscentrum wordt verdiept aangelegd in het talud, waardoor het oorspronkelijke silhouet niet langer wordt aangetast. Indien besloten wordt het Nationale Informatiecentrum van de Stelling van Amsterdam op het forteiland Pampus te huisvesten, dan zal hiervoor extra ruimte in het bezoekerscentrum nodig zijn.

Haven/steigers

Tot voor kort beschikte het eiland Pampus slechts over beperkte aanlegmogelijkheden. Vooral met harde wind vanuit het zuidwesten was het moeilijk aanleggen. Door de aanleg van de golfbreker annex steiger (begin 2000) is het voor schepen makkelijker geworden om rustig af te meren. De steigers zullen moeten worden aangepast aan de nieuwe toegang tot het fort.

Koepels

Op de plaats van de twee oorspronkelijke koepels zullen nieuwe koepels aangebracht worden. Eén van de koepels wordt ingericht als uitkijkruijme voor bezoekers. Beide koepels zorgen voor daglichttoetreding in het fort. Bovendien beschermen zij het interieur tegen de inslag van regenwater.

Energievoorziening

Op dit moment wordt voor de energievoorziening op Pampus gebruik gemaakt van zonnepanelen en twee dieselaggregaten. Water wordt per schip aangevoerd in een 1.000 liter tank.

Bij een toenemend gebruik zullen deze voorzieningen onvoldoende zijn.

Onderzoek van NOVEM^v laat zien dat er - ondanks de beperkingen die een eiland in dezen kent - voor Pampus verschillende mogelijkheden bestaan om in de elektriciteitsbehoefte te voorzien: gebruik van duurzame bronnen (zonne- en windenergie, opvang van regenwater), hergebruik (warmtekrachtkoppeling, gescheiden inzameling van afvalstoffen), energiebesparing (isolatie, weersafhankelijke schakelingen, thermostaten, accumulatie door de massieve bouw van het fort) en kringloop zijn alle mogelijk. Ook de Econosto-groep ziet specifiek voor Pampus interessante mogelijkheden voor duurzaam energiebeheer. Per onderdeel zal moeten worden afgewogen of deze gewenst, vereist en/of realistisch zijn.

4.5 Exploitatie

Catering

Voor de catering op het eiland heeft Stichting Pampus een contract afgesloten met de firma Zuydwal. De stichting ontvangt 50% van de netto marge van de op Pampus gerealiseerde omzet. Een toename van met name bedrijfsbezoeken, cursussen, partijen en andere evenementen zal de opbrengst voor de stichting eveneens doen toenemen. De samenwerking verloopt tot volle tevredenheid van beide partijen.

Vervoersfaciliteiten/bereikbaarheid

Bezoekers van Pampus komen over het water, hetzij met een eigen schip of via een rederij. De Amsterdamse rederij Naco (dochter van Connexxion) onderhoudt momenteel in de seizoenmaanden de dagelijkse veerdienst op Pampus vanuit Muiden. Vanuit Amsterdam en Almere organiseren rederijen dagtochten met bezoek aan Pampus. Met de komst van IJburg wordt de bereikbaarheid van Pampus

nog vergroot.

In overleg met het Projectbureau IJburg zal bekeken worden op welke wijze invulling gegeven kan worden aan een permanente bootverbinding tussen IJburg en Pampus. Als in de toekomst in Muiden bij de voormalige Kruitfabriek een nieuwe haven wordt gebouwd, kan Stichting Pampus ook hier wellicht een nieuwe aanlegsteiger realiseren.

Personele bezetting ten behoeve van de exploitatie

Op dit moment bestaat de personele bezetting van Pampus voor 90% uit vrijwilligers die met groot enthousiasme hun taken vervullen. Zij staan onder leiding van een (eveneens vrijwillige) directeur. Deze bezetting is adequaat tot een bezoekersaantal van ongeveer 40.000 per jaar. Groeit het aantal verder, dan zal naar een andere personele invulling gezocht moeten worden. Het aantal gidsen zal moeten toenemen en ook coördinatie, catering en schoonmaak vragen meer menskracht. Aan de ene kant is dit een goede ontwikkeling; er wordt werkgelegenheid gecreëerd en betaald werk kan een professionelere benadering bewerkstelligen, wat vooral voor bedrijven en organisaties aantrekkelijk zal zijn. Aan de andere kant betekent dit meer kosten voor de stichting en het gevaar van demotivatie van vrijwillige krachten.

Daarnaast heeft de exploitatie consequenties voor cateraars, rederijen, evenementenbureaus en dergelijke.

4.6 Ecologie

Pampus heeft niet alleen een cultuur-historische waarde, het eiland is uitgegroeid tot een verrassend rijke biotoop, met een zeer gevarieerde flora en fauna. Een groot aantal zang- en baltsvogels vinden er hun plek.

Daarnaast wordt het door een veertiental soorten als 'rustplaats' aangedaan. Alhoewel de Stelling van Amsterdam bij onderzoek naar de specifieke zwakte- en sterktepunten van de forten het forteiland Pampus niet heeft aangemerkt als zogenaamd 'groenfort', zal Stichting Pampus, buiten de zorg voor de cultuur-historische waarden van het fort, zeker aandacht blijven besteden aan het behoud van de aanwezige natuurwaarde. De aard van de plannen is zodanig dat er nauwelijks een aanslag gedaan wordt op het areaal waar de natuur zich kan blijven ontwikkelen. Alleen tijdens de bouwperiode zal de rust wellicht verstoord worden.

4.7 Stichting Herstelling

Bij de restauratie en nieuwbouw van Pampus moet, gezien de omvang en complexiteit van het project, worden gewerkt met gerenomeerde architecten, adviseurs en bouwers. In nauw overleg met Stichting Herstelling zal moeten worden vastgesteld op welke wijze deze stichting haar doelstellingen, die door Stichting Pampus van harte worden ondersteund, op Pampus zal kunnen realiseren. Gezien de indrukwekkende ervaringen die Stichting Herstelling al heeft opgedaan bij andere forten van de Stelling mag worden verwacht dat ook op Pampus een grote uitdaging ligt.

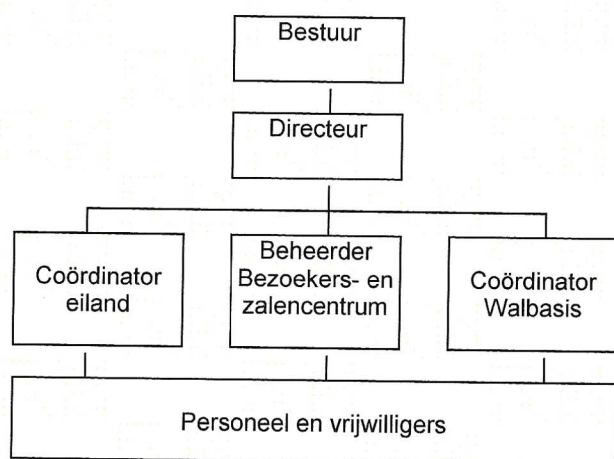
4.8 Beheersvorm

De huidige Stichting Pampus zal na de restauratie gaan fungeren als een beheersstichting, Stichting Beheer Pampus. De exploitatie wordt ondergebracht in een nieuw op te richten Stichting Exploitatie Pampus. Stichting Beheer Pampus is belast met het voeren van een in cultureelhistorisch opzicht verantwoord beheer en geeft het fort in huur

uit aan Stichting Exploitatie Pampus, die belast is met een cultureelhistorisch en recreatief verantwoorde exploitatie.

Wel zal er sprake kunnen zijn van een personele unie tussen de besturen van beide stichtingen. Overwogen wordt boven deze besturen een Raad van Toezicht in te stellen met vertegenwoordigers van de Provincie Noord-Holland, Stichting Stelling van Amsterdam, Gemeente Muiden en de Pioniersraad.

De personele organisatie van Stichting Exploitatie Pampus na restauratie en herbesteding zal er dan als volgt uit kunnen zien:

Vrijwilligers zullen na de restauratie een essentiële rol blijven vervullen. Het bestuur zal zich er nadrukkelijk voor inspannen de grote groep vrijwilligers te behouden en indien mogelijk verder uit te bouwen.

4.9 Conclusie

Sinds 1991 is veel gebeurd om de doelstellingen van Stichting Pampus te realiseren. Het Forteiland heeft de potentie om verder uit te groeien tot een museaal-recreatieve attractie van niveau.

Uit de studies blijkt dat er echter meer nodig is om het bouwwerk in acceptabele staat te kunnen conserveren, bezoekers op een verantwoorde wijze te kunnen opvangen en om ook in de toekomst activiteiten te organiseren. Forse investeringen moeten gedaan worden in restauratie, conservering en aanpassing van het monument en in nieuwbouw van de voorzieningen. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de omvang van de investeringen en de mogelijke financieringsbronnen.

Bronnen

- ⁱ Stichting Pampus, *Restauratieplan voor het Fort aan het Pampus in de Zuiderzee*, Muiden, 1996, p. 20
- ⁱⁱ Voor een omschrijving van de diverse bezoekersgroepen en hun aandeel in het totale bezoekersaantal zie hoofdstuk 2 van het Haalbaarheidsonderzoek naar de restauratie en conservering van het fort Pampus en de nieuwbouw van het bezoekerscentrum van Marktplan Adviesgroep.
- ⁱⁱⁱ id. p. 9
- ^{iv} id. Bijlage 2
- ^v NOVEM, *Notitie energievoorziening Fort Pampus*, 1998

De Naco verzorgt de dagelijkse veerdienst tussen Muiden en Pampus

5. Exploitatie, investeringsraming en financiering

5.1 Exploitatie, financiële ontwikkeling sedert 1991

De inkomsten van Stichting Pampus betreffen tot op heden voornamelijk entreegelden en opbrengsten van verhuur, catering en souvenirs. Daarnaast ontvangt Pampus bijdragen van donateurs en sponsors. De sponsors ondersteunen Pampus voornamelijk 'in natura', dat wil zeggen in de vorm van goederen en diensten. Deze bijdragen zijn door de jaren heen bepaald van betekenis geweest. De uitgaven voor onderhoud en verbetering van het forteiland zelf en de zich daarop bevindende faciliteiten konden worden beperkt dankzij de inzet van een groot aantal vrijwilligers.

In bijlage D is een overzicht opgenomen van de baten en lasten voor de periode 1991 tot en met 1999. Bij de beoordeling van deze gunstige ontwikkeling moet uiteraard rekening worden gehouden met het feit dat de bijdragen in natura van sponsors en vrijwilligers hierin niet worden gereflecteerd.

Dit overzicht laat zien dat met uitzondering van het openingsjaar 1991 het operationeel resultaat in alle daaropvolgende jaren steeds positief is geweest, terwijl er alleen in 1991 en 1993 sprake was van een negatief exploitatiesaldo.

Uit bijlage E blijkt dat de gunstige exploitatie tot gevolg heeft gehad dat de financiële positie van de stichting sterk is verbeterd. Het negatieve vermogen van f 110.000 werd verbeterd tot een positief vermogen van f 215.000 ultimo 1999. De totale kasstroom bedroeg f 455.000.

Deze resultaten konden worden gerealiseerd zonder enige subsidie, zonder dat Stichting Pampus hiervoor een professioneel marketing- en promotiebeleid heeft gevoerd

en zonder dat zij hiervoor concessies hoefde te doen aan haar ideële doelstelling.

5.2 Renovatie en functionele herbestemming

Nu de levensvatbaarheid van Pampus als cultuurhistorisch monument ook in bedrijfs-economische zin op overtuigende wijze is aangetoond, is de verleiding groot om de exploitatie voor de eerstkomende decennia op dezelfde voet voort te zetten.

Om dat te realiseren is wel een verdere professionalisering van de organisatie nodig. De ontwikkelingen rond Groot Amsterdam en de verwachte vergroting van vervoersmogelijkheden vanuit omliggende plaatsen, met name vanuit IJburg, zullen de toekomstige exploitatie zeker gunstig beïnvloeden.

De primaire doelstelling van Stichting Pampus - het behoeden van eiland en fort voor verder verval - kan echter in dit scenario niet worden gerealiseerd. De exploitatieoverschotten zijn ten ene male onvoldoende om het verval te stoppen. Daarom moeten externe geldbronnen worden aangeboord om de restauratie te financieren. Uit diezelfde bronnen moet een groot deel van het geld komen dat nodig is om de voor de exploitatie benodigde faciliteiten te financieren.

Na realisatie van de investeringen dient Stichting Pampus in staat te zijn om de exploitatie zodanig te realiseren dat in de toekomst geen beroep meer hoeft te worden gedaan op fondsen en subsidies.

In nauw overleg met de Provincie Noord-Holland en Stichting Stelling van Amsterdam heeft Pampus de onderhavige haalbaarheidsstudie laten uitvoeren.

De voor deze studie gemaakte kosten werden in zeer belangrijke mate voorgefinancierd uit een bijdrage van de Provincie Noord-Holland

en van het Planontwikkelingsfonds van Stichting Stelling van Amsterdam, die daartoe in staat werd gesteld door de Provincie Noord-Holland en N.V. Bouwfonds Nederlandse Gemeenten. Bij realisatie van de plannen zullen deze voorschotten moeten worden terugbetaald.

De conclusies uit het haalbaarheidsonderzoek zijn helder: van de toekomstige exploitatie kunnen positieve uitkomsten worden verwacht. Als op Pampus bovendien het nationaal informatiecentrum voor De Stelling van Amsterdam wordt ingericht kunnen de uitkomsten nog belangrijk verbeteren. Een en ander is uitgewerkt in de volgende paragrafen.

5.3 Investeringsraming

Bij de studies van Marktplan en Grontmij NV zijn twee scenario's berekend:

1. het Basisscenario gaat uit van autonome exploitatie van Pampus;
2. het Scenario Stelling van Amsterdam gaat uit van het inrichten van het nationaal informatiecentrum van De Stelling van Amsterdam op Pampus.

Bij het tweede scenario wordt er van uitgegaan dat faciliteiten worden gebouwd en ingericht waarin de militair-historische betekenis van de Stelling wordt gepresenteerd. Daarnaast kan de betekenis van de Werelderfgoederen volgens de lijst van Unesco een centrale plaats krijgen in een indringende presentatie. Daarbij moet gedacht worden aan (inter)actieve didactische presentatievormen die kunnen variëren en verder ontwikkeld kunnen worden, zodat zij voor herhaald bezoek in aanmerking komen. Stichting Pampus heeft een duidelijke voorkeur voor het geïntegreerde scenario, niet alleen omdat daarmee betere uitkomsten

kunnen worden verwacht maar ook omdat de doelstellingen van Pampus en de Stelling tegelijkertijd kunnen worden gerealiseerd en er optimaal gebruik wordt gemaakt van de mogelijke synergie-effecten.

Het dagelijks bestuur van Stichting Stelling van Amsterdam heeft in principe al ingestemd met het plan. Het voorstel wordt voorgelegd aan het Algemeen Bestuur van die stichting. Daarna zullen de juridische, organisatorische en financiële modaliteiten van de samenwerking in overleg tussen beide stichtingen moeten worden vastgesteld.

Investeringsraming voor het Basisscenario		
	in guldens	in guldens
Bouwrijp maken	600.000	
Conservatie	6.920.000	
Het bestaande fort als museum	3.886.000	
Het bestaande fort als congres- en party-gelegenheid	1.610.000	
Nieuwbouw accommodatie	7.030.000	
Energievoorziening en beheerderswoning	1.780.000	
Terrein / landscaping	920.000	
Inrichtingskosten	1.391.000	
Honoraria, advieskosten en kosten haalbaarheidsstudie	4.100.000	
Overige bijkomende kosten	1.650.000	
Totaal geraamde investeringen voor renovatie en herbestemming		29.887.000
Idem, afgerond		30.000.000
Exploitatieverlies tijdens de bouw en aanloopverliezen na opening		2.700.000
Versterking weerstandsvermogen stichting Pampus		1.750.000
Afronding, reserve en onvoorzien		550.000
Totaal geraamd investeringsbedrag		35.000.000

Investeringsraming voor het Scenario Stelling van Amsterdam		
	in guldens	in guldens
Totaal geraamd investeringsbedrag voor het basisscenario		35.000.000
Extra bouwkundige investeringen en inrichtingskosten	3.000.000	
Ontwikkelingskosten museaal product Nationaal Informatiecentrum	2.000.000	
Totaal geraamde additionele investeringen, afgerond		5.000.000
Totaal geraamd investeringsbedrag inclusief Nationaal Informatiecentrum		40.000.000

Voor een meer gedetailleerde specificatie van deze ramingen wordt verwezen naar de genoemde rapporten van Grontmij NV c.q. ArchitectenAssociatie.

BTW

Alle bedragen zijn exclusief BTW omdat gekozen wordt voor een juridisch/fiscale constructie waarbij de BTW geheel verrekend kan worden.

Ramingen

Er wordt met nadruk op gewezen dat alle bedragen in deze fase van planontwikkeling een globaal karakter hebben. Als gevolg van voortschrijdend inzicht en bij nadere invulling en besteksgereed maken van de plannen kunnen bijstellingen noodzakelijk zijn. Dit geldt met nadruk ook voor de begrote bedragen voor de inrichting van het informatiecentrum Stelling van Amsterdam.

Aanloopverliezen

Tijdens de bouw moet Pampus open blijven om het contact met het publiek niet te verliezen. Bovendien kan juist die fase erg interessant zijn voor bezoekers. Daarnaast zal de publiciteit tijdens de bouw veel gratis aandacht genereren. Er moet echter rekening gehouden worden met lagere opbrengsten en hogere kosten in de periode voor voltooiing. Na voltooiing van de bouw moet rekening worden gehouden met een korte periode waarin de exploitatie nog niet optimaal verloopt. Marktplan heeft daarvoor een berekening opgenomen.

Vermogensversterking

Het huidige vermogen van de stichting is te gering om enige weerstand te kunnen bieden bij tegenvallers in de investeringen en/of de exploitatie. Daarom is een bedrag opgenomen ter versterking van het eigen vermogen.

5.4 *Exploitatieprognoses*

Marktplan Adviesgroep heeft voor beide scenario's prognoses opgesteld. De prognose voor het Basisscenario is opgenomen in bijlage F, die voor het Scenario Stelling van Amsterdam in bijlage G. Voor een gedetailleerde onderbouwing van beide prognoses wordt verwezen naar het rapport van Marktplan.

Het bestuur van Stichting Pampus beschouwt deze prognoses als realistisch, misschien wel enigszins conservatief.

Dit standpunt wordt mede ingegeven door het feit dat thans, zonder noemenswaardige marketing- en verkoopactiviteiten, reeds een gestage groei in bezoekersaantallen wordt geconstateerd. *'Resultaten uit het verleden geven echter geen garantie voor de toekomst.'* In 2000 is dat gebleken toen tijdens het WK Voetbal en

Sail veel minder evenementen respectievelijk 'bruine vloot'-bezoeken werden geboekt. Een voorzichtige extrapolatie komt echter al snel op veel meer dan 60.000 bezoekers per jaar, zonder extra maatregelen.

In de prognoses is er van uit gegaan dat het eiland gedurende de periode van 1 maart tot en met 31 december is geopend. Dat zijn drie maanden meer dan thans (1 april tot en met 31 oktober). Dit heeft met name een gunstige invloed op het aantal zakelijke bijeenkomsten en evenementen.

Met betrekking tot de exploitatie-uitgaven wordt verwezen naar het rapport van Marktplan.

Volledigheidshalve wordt er nog op gewezen dat in beide prognoses ook rekening is gehouden met de financieringslasten van een door Stichting Pampus aan te trekken commerciële bancaire lening voor de gedeeltelijke financiering van de renovatiekosten.

De conclusie is naar de mening van het bestuur van Stichting Pampus gerechtvaardigd dat Pampus na renovatie en herbesteding zeer goed exploitabel is. Daardoor is het haalbaar en verantwoord om de investeringen te doen die het behoud van dit monument garanderen.

5.5 *Financiering*

Stichting Pampus heeft als uitgangspunt gekozen dat het gehele restauratieplan als één geheel moet worden uitgevoerd. Een opgedeelde restauratie zal leiden tot halve oplossingen. Bovendien heeft het bestuur besloten pas met de restauratie aan te vangen zodra de financiering voor 100% rond is. Dit om te voorkomen dat Stichting Pampus in financiële problemen komt.

Het zal duidelijk zijn dat, gelet op de enorme bedragen die met dit project gemoeid zijn, er van moet worden uitgegaan dat het merendeel van de bijdragen à fonds perdu moet worden verstrekt; de kapitaallasten worden anders prohibitief voor een rendabele exploitatie.

Stichting Pampus beseft dat de stichting voor subsidie in belangrijke mate afhankelijk is van de Provincie Noord-Holland en met name van bijdragen uit het FINH-fonds.

Een dergelijke bijdrage wordt normaliter slechts gegeven indien duidelijk is dat ook de overige financiering gerealiseerd wordt. De bijdrage van het FINH-fonds zal dan maximaal 50% bedragen.

Stichting Pampus heeft zich aangemeld voor het Belvédère-project van het Ministerie van OC&W. Verder zijn nog geen concrete stappen ondernomen. Het bestuur van Stichting Pampus is er namelijk van overtuigd dat een aanvraag bij andere instanties een veel grotere kans van slagen heeft als duidelijk is dat de provincie achter het project staat. Gezien de betrokkenheid van de provincie tot op heden meent Stichting Pampus op de steun van de provincie te mogen rekenen, waarbij zij zich realiseert geen 'rechten' te kunnen doen gelden.

Zodra de principiële toezegging van de provincie, inhoudende dat de provincie zal bijdragen indien en zodra de overige financiering van het project rond is, kunnen andere subsidiegevers benaderd worden.

Omdat in eigen kring onvoldoende kennis op het gebied van subsidies beschikbaar is zal een beroep gedaan moeten worden op in deze materie gespecialiseerde deskundigen.

Het bestuur staat tentatief de volgende financieringsopzet voor ogen:

Investerings (excl. BTW)		
	in guldens	in guldens
	Basisscenario 1	Scenario Stelling van Amsterdam 2
Totaal	35.000.000	40.000.000

Financieringsbronnen (tentatief)				
	Relatieve bijdrage		in guldens	in guldens
	1	2	Basisscenario	Scenario Stelling van Amsterdam
Scenario	1	2	1	2
Fonds Investerings Noord-Holland	50,0%	44,0%	17.500.000	17.500.000
Stichting Stelling van Amsterdam	0,0%	12,5%	0	5.000.000
Overige overheden	36,0%	31,0%	12.500.000	12.500.000
Stichting Pampus	14,0%	12,5%	5.000.000	5.000.000
Totaal	100,0%	100,0%	35.000.000	40.000.000

FINH

In bovenstaande opzet is ervan uitgegaan dat het FINH bereid zal worden gevonden 50% van de totale financiering te subsidiëren. Stichting Stelling van Amsterdam zal in deze opzet f 5.000.000 investeren, al dan niet met hulp van dezelfde subsidiegevers.

Rijk

Voor subsidie van de rijksoverheid wordt in eerste instantie een beroep gedaan op het Besluit Rijkssubsidiëring Restauratie Monumenten 1998 (BRRM). De voor die regeling in aanmerking komende investeringen bedragen ongeveer f 8.000.000. De subsidie is in beginsel f 5.500.000. Voor het overige is de stichting afhankelijk van subsidies van Defensie, Economische zaken en, wellicht, het Grote Stedenbeleid.

Gemeenten en andere provincies

Nagegaan moet worden of en in welke mate de Gemeente Amsterdam en de Provincie Flevoland interesse tonen.

De Gemeente Muiden wordt primair niet om financiële steun gevraagd maar wel heel nadrukkelijk om medewerking op alle gebieden waarop de gemeente invloed kan uitoefenen.

Europa

Er bestaan Europese fondsen met doelstellingen waaraan Pampus respectievelijk de Stelling van Amsterdam zou kunnen voldoen. Naar deze mogelijkheden wordt een onderzoek ingesteld.

Overige fondsen

Stichting Pampus zal niet nalaten om diverse algemene en particuliere fondsen, instellingen en bedrijven aan te spreken. Ook hiervoor heeft zij wegwijzers nodig.

Bancaire financiering

Gezien de toekomstige waarde van het onderpand Pampus mag worden aangenomen dat het aantrekken van een bancaire financiering tegen vriendelijke voorwaarden tot de mogelijkheden behoort. Eventueel kan ook een

beroep worden gedaan op het Nationale Restauratiefonds.

Sponsoring

Gezien het adagium: 'succes heeft vele vaders' gaat Stichting Pampus er van uit dat als de bulk van het benodigde geld beschikbaar komt ook diverse bedrijven hun naam aan Pampus verbonden willen zien. Derhalve gaat de stichting, zodra de principiële toezeggingen van de overheid beschikbaar zijn, praten met diverse daarvoor in aanmerking komende bedrijven. Daarbij komen ook in aanmerking de aan Pampus verbonden 'leveranciers' zoals de evenementenbureaus, drankenconcerns, cateraars, bouwmaatschappijen, enzovoorts.

Comité van aanbeveling

Teneinde haar verzoeken kracht bij te zetten is Stichting Pampus bezig met het samenstellen van een Comité van Aanbeveling. Gezien het belang en de bekendheid van Pampus mag worden verwacht dat gerenommeerde personen bereid gevonden zullen worden hun naam aan Pampus te verbinden.

Provincie Noord-Holland

Last but not least: de Provincie Noord-Holland is als 'peetvader' al jaren direct betrokken bij de Stelling van Amsterdam en dus bij Pampus. De provincie zal daarom worden gevraagd om enerzijds mee te werken aan een subsidie uit het FINH en anderzijds om de stichting met raad en daad bij te staan bij het verkrijgen van gelden van andere instanties. Voorts wordt de provincie verzocht om de stichting ook technisch inhoudelijk bij te staan in het realiseren van de plannen.

5.6 Conclusie

- Stichting Pampus heeft sedert 1991 een positieve cash flow gerealiseerd van f 455.000.
- Voor de investeringen van het onderhavige plan is een bedrag nodig van f 35 miljoen.
- Als ook het Informatiecentrum van De Stelling van Amsterdam wordt geïntegreerd lopen de investeringen op tot f 40 miljoen. Uit het onderzoek blijkt dat na realisatie van het plan een bezoekersaantal mag worden verwacht van 75.000 per jaar, respectievelijk 89.000.
- Bij die aantallen wordt een exploitatieresultaat gerealiseerd van f 146.000 respectievelijk f 335.000.
- Voor de financiering is Stichting Pampus afhankelijk van subsidies à fonds perdu tot een bedrag van f 30 miljoen respectievelijk f 35 miljoen.
- Stichting Pampus doet een beroep op de Provincie Noord-Holland om een substantiële bijdrage te leveren en met Pampus mee te werken om de overige subsidies te verwerven.

Ruïne-aspect: wezenlijk onderdeel van de cultuurhistorische waarde

6. Tot slot

Het forteiland Pampus is een provinciaal monument dat bovendien, als onderdeel van de Stelling van Amsterdam, behoort tot het werelderfgoed. Daarmee wordt de waarde van het eiland als monument erkend.

In de toekomstvisie van Pampus moet deze geconstateerde waarde een hoofditem zijn. Het bestuur van Stichting Pampus beoogt echter niet alleen een museale functie voor het fort; er moeten ook andere activiteiten ontplooid kunnen worden. Op die manier kan een grotere groep bezoekers kennis maken met de mysterieuze sfeer op het eiland.

Sinds 1991 is het forteiland toegankelijk voor publiek. De belangstelling groeit nog steeds. Dat maakt dat een aantal maatregelen genomen moet worden om het erfgoed ook op lange termijn veilig te kunnen stellen. Maatregelen die om financiële middelen vragen.

Vanuit een verkenning van de sterke en zwakke punten alsmede de kansen en bedreigingen van de verschillende functies op Pampus valt een aantal zaken op:

- de grote naambekendheid van Pampus, een gegeven dat in het kader van de voorgestane ontwikkelingen zeker positief werkt;
- het feit dat Pampus onderdeel is van de Stelling van Amsterdam en daarmee een kansrijke locatie biedt voor het nog te realiseren informatiecentrum en expositieruimte van de Stelling van Amsterdam;
- de ontwikkeling van IJburg, dat voor zowel de toeristische sector als de zakelijke markt kansen biedt in de vorm van een extra afvaartmogelijkheid, een thuishaven voor de Bruine Vloot en dus een groter aantal potentiële bezoekers en klanten.
- de ontwikkelingen rondom de Kruitfabriek in Muiden bieden een mogelijkheid voor een nieuw startpunt voor een bezoek aan Pampus.

De conclusie kan niet anders zijn dan dat Pampus fantastische kansen heeft om verder te groeien als

recreatieve attractie met een grote cultuurhistorische waarde. De plannen voor conservering, restauratie en nieuwbouw, die in de bijlagen zijn uitgewerkt, blijken in alle opzichten realistisch. Redding van het fort is haalbaar met financiële ondersteuning van zowel Rijk, Provincie Noord-Holland als sponsors. Daarmee geven we Pampus een nieuwe toekomst en kan het fort ook in de 21e eeuw zijn geschiedenis blijven vertellen aan de steeds groeiende groep belangstellenden.

Muiden, februari 2001

Bestuur Stichting Pampus

Bijlage A - Bestuur en directie Stichting Pampus

Voorzitter

Rob Hamelynck ra (1939)
Voormalig venoot KPMG Accountants

Penningmeester

Tot 1 november 2000
† drs. Pieter C. van Gool (1934 - 2000)
Voormalig lid Raad van Bestuur Nationale
Investeringsbank

Met ingang van 1 januari 2001
drs. André Hermsen ra (1942)
Voormalig venoot KPMG Management
Consultants

Secretaris

Tot 1 januari 2001
Ans de Bruin-Boon (1946)
Management-assistent

Met ingang van 1 januari 2001
Matthijs Wink (1960)
Manager Infrastructuur KLM Cargo

Leden

ir. Rob Apell (1946)
Senior architect Monumentenzorg
Bureau Rijksbouwmeester
Rijksgebouwendienst

Corstiaan (Kees) W. de Bruin (1934)
Voormalig directeur Hermans Groep
Voorzitter Retail Innovation Nederland
Lid algemeen bestuur Kamer van
Koophandel Gooiland/Eemland

mr. Hidde Teppema (1951)
Secretaris AVRO

Leden (vervolg)

Paul de Winter (1949)
Burgemeester gemeente Blaricum
(m.i.v. 2001 burgemeester gemeente Bergen)

Directeur

Jan J. Buné (1939)
Voormalig Senior Account Manager
Philips Communicatie Systemen

Bijlage B - Monumentenstatus en restauratievisie

B.1 Monumentenstatus

Het fort Pampus is een monument. Dat betekent dat het een herinnering vormt aan een periode uit het verleden, een tastbare getuige van een stukje vaderlandse geschiedenis, in dit geval de militaire geschiedenis.

De term "monument" heeft behalve die betekenis als "herinnering" ook een formele inhoud in het kader van ons openbaar bestuur. Monumenten zijn tastbare overblijfselen uit het verleden die de samenleving wil behouden voor het nageslacht. Daarvoor zijn wetten en regelingen in het leven geroepen, die elk hun eigen werkingssfeer hebben en soms verschillende doelen. Hieronder volgt een opsomming van de in Nederland bestaande wetten en regelingen. Deze worden onderscheiden in regelingen gericht op bescherming en financiële regelingen. Daarna volgt een beschouwing over deze wetten en regelingen in relatie tot Pampus.

Werelderfgoed

De hoogste graad van monumentenbescherming is de erkenning als *Werelderfgoed*-monument door de culturele afdeling van de Verenigde Naties, UNESCO (United Nations Educational and Cultural Organisation). Deze organisatie houdt een lijst bij van het mondiale culturele erfgoed, dat betreft zowel natuurlijk als cultureel erfgoed. Beschermd kunnen worden natuurlandschappen, geomorfologische monumenten, individuele gebouwde monumenten en cultuurhistorische complexen en landschappen. De plaatsing op de lijst gebeurt door UNESCO op voordracht van de nationale regeringen.

Plaatsing op de Werelderfgoedlijst levert niet automatisch geld op voor het behoud; het is slechts een erkenning van het internationale belang van het monument.

Nationaal niveau

Op nationaal niveau biedt de Monumentenwet 1988 de hoogste graad van bescherming. De wet heeft betrekking op gebouwen, complexen of "sites" (stads- en dorpsgezichten) en archeologische monumenten. Plaatsing op de monumentenlijst, verder de "rijkslijst" genoemd, vindt plaats door de minister van Cultuur. Deze houdt ook het register van beschermde monumenten in Nederland bij. Monumenten, die beschermd zijn op grond van de Monumentenwet, worden in de wandeling "rijksmonumenten" genoemd, niet te verwarren met de monumenten die eigendom van het rijk zijn. Het belangrijkste gevolg van rijksbescherming is dat het monument niet zonder vergunning van de Minister mag worden afgebroken of gewijzigd.

Provinciaal niveau

Op provinciaal niveau kunnen monumenten beschermd worden op grond van een *Provinciale Monumentenverordening*. Plaatsing op de lijst geschiedt door het College van Gedeputeerde Staten. Men spreekt van "provinciale monumenten". Ook hier geldt dat het (provinciale) monument niet zonder vergunning van in dit geval Gedeputeerde Staten mag worden gewijzigd.

Gemeentelijk niveau

Tenslotte is er de mogelijkheid van gemeentelijke bescherming op grond van een *Gemeentelijke Monumentenverordening*. Plaatsing geschiedt door het College van Burgemeester en Wethouders. Voor de aldus beschermde "gemeentelijke monumenten" geldt dat ze niet mogen worden gewijzigd zonder vergunning van Burgemeester en Wethouders.

Verder kennen zowel de Monumentenwet als de provinciale- en gemeentelijke verordeningen de mogelijkheid tot aanwijzing van be-

Bijlage B - Monumentenstatus en restauratievisie

schermde stads- en dorpsgezichten. De feitelijke bescherming wordt hier geëffectueerd door planologische regelgeving, in het bijzonder middels Bestemmingsplannen.

Er zijn dus vier niveaus van monumentenbescherming, in volgorde van belangrijkheid:

1. Werelderfgoedlijst
2. Rijksmonument
3. Provinciaal monument
4. Gemeentelijk monument

Pampus heeft de status van 1 en 3. De kwalificaties 2,3 en 4 kunnen nooit gelijktijdig van toepassing zijn, terwijl 1 eigenlijk alleen samen kan gaan met 2. Een vreemde situatie dus, die z'n verklaring heeft in de voorgeschiedenis. De status werelderfgoedmonument heeft Pampus te danken aan het feit dat het een onderdeel is van de Stelling van Amsterdam, die als geheel op de Werelderfgoedlijst is geplaatst. Voorwaarde voor plaatsing op de Werelderfgoedlijst is dat op nationaal niveau de beschikbare instrumenten voor bescherming maximaal zijn toegepast. Strikt genomen is dat bij Pampus dus niet het geval, want dan zou het een rijksmonument moeten zijn, want dat is de hoogste graad van nationale monumentenbescherming in Nederland. De forten van de Stelling zijn wel provinciaal monument, en dat bood UNESCO blijkbaar voldoende garantie voor behoud om plaatsing op de Werelderfgoedlijst te rechtvaardigen.

Ten aanzien van de bescherming van Pampus als rijksmonument kan het volgende worden opgemerkt. Het Rijk, in casu de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, is al jaren bezig met een omvangrijk beschermingsproject voor de zogenaamde jongere bouwkunst, de architectuur die ontstaan is in de periode 1850-1940, het Monumenten Inventarisatie Project, MIP. Per provincie is een inventa-

risatie gemaakt, waaruit een selectie ter bescherming wordt voorgedragen in het kader van het Monumenten Selectie Project, MSP.

In Noord-Holland is de hele Stelling van Amsterdam voorgedragen voor rijksbescherming. Dit ligt nu ter besluitvorming bij de Staatssecretaris.

B.2 Restauratievisie

Bij het realiseren van de restauratieplannen voor Pampus is het nodig te weten voor wie je restaureert, voor welke functies en op welke manier. Uitgangspunt bij restauratie van ieder monument, dus ook van Pampus, is de cultuurhistorische waarde. Deze waarde is de reden voor de bescherming van het fort als monument.

Bij de keuze tussen restaureren of conserveren wordt in het geval van Pampus de doorslag gegeven door de belangrijkste attractiewaarde: het vervallen karakter van het fort. In combinatie met de ligging op een eiland wordt het geheel iets avontuurlijks en wordt de eigen fantasie van de bezoekers geprikkeld. Het beeld van een vervallen, geheimzinnig fort zal geconsolideerd moeten worden.

Om een ruïne te behouden is echter niet eenvoudig. Tal van paradoxen zitten aan een dergelijk uitgangspunt: de begroeiing, die we zo mooi vinden op ruïnes, tast het metselwerk aan en is uit oogpunt van behoud zeer ongewenst. Stenen zullen onder invloed van regen, wind en vorst beschadigen en af en toe door nieuwe vervangen moeten worden. Een afbladderende pleisterlaag is bij een ruïne wezenlijk, maar bouwkundig een ramp. En zo zijn er tal van voorbeelden. Gezocht zal moeten worden naar een beheersregime, een manier van omgaan met het gebouw, waarbij

Bijlage B - Monumentenstatus en restauratievisie

evenwicht wordt gezocht tussen de tegenstrijdige begrippen: verval en behoud. Het bestuur van de Stichting Pampus heeft op basis van dit uitgangspunt in 1999 nagedacht over een restauratievisie die begin 2000 werd geformuleerd.

Visie

De samenvatting van die visie luidt als volgt: Bij de ontwikkeling van het forteiland Pampus dient de monumentwaarde uitgangspunt te zijn. Die waarde is gelegen in het feit dat Pampus een onderdeel is van de Stelling van Amsterdam en in zijn vervallen staat een afspiegeling is van de nationale militaire geschiedenis. Het ruïne-aspect is een wezenlijk onderdeel van de cultuurhistorische waarde.

Het huidige karakter kan behouden blijven door weersinvloeden buiten te sluiten. Dit kan gerealiseerd worden door het aanbrengen van een (gedeeltelijke) overkapping van de droge gracht en het waterdicht maken van het fortlichaam door een waterdichte afdekking en het tegengaan van optrekkend vocht.

Bovenstaande visie leidt tot de volgende randvoorwaarden:

1. Behoud van het ruïne-karakter;
2. Beheersing van het binnenklimaat;
3. Toegankelijk maken van de binnenruimten;
4. Realiseren van ruimten met een hoog gebruikers-comfort buiten het eigenlijke fort.

Bijlage C - Literatuurlijst

- Dam van Isselt, W.E. van, *Stelling van Amsterdam*, Utrecht, 1910
- Kant, P. et. al., *De Stelling van Amsterdam. Vestingwerken rond de hoofdstad 1880-1920*, Beesterzwaag, 1988
- Kuhn, P., 'Avontuur op Pampus (Kapitein Rob)', *Het Parool*, Amsterdam, 1955
- Moelker, H.P., *Het fort Pampus*, Zaltbommel, 1987
- Monumentenwacht Noord-Holland, *Onderzoek naar de bouwkundige staat van de forten van de Stelling van Amsterdam*, Heemstede, 1995
- Nijssen, J. *De financiële betrokkenheid van de Provincie Noord-Holland bij de Stelling van Amsterdam (notitie)*, Haarlem, 1999
- Pfeiffer, C., *Pampus, geschiedenis van een fort*, Weesp, 1993
- Provincie Noord-Holland, *Stelling van Amsterdam. Een provinciale beleidsvisie*, Haarlem, 1987
- Provincie Noord-Holland, *De stelling van Amsterdam (brochure)*, Haarlem, 1997
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg en Provincie Noord-Holland, *The Stelling van Amsterdam (Defence line of Amsterdam). Water as a stronghold - Submission for nomination to the World Heritage List by the state of the Netherlands*, Zeist/Haarlem, 1995
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 'Stelling van Amsterdam', *RDMZ Info architectuur en stedenbouw*, nr. 3, juni 1999
- Schimmel, R., *Fortenroutes langs de vuurlijn: fietsen in het schootsveld van de Stelling van Amsterdam*, Amsterdam, 1997
- Stichting Pampus, *Restauratieplan voor het Fort aan het Pampus in de Zuiderzee*, Muiden, 1996
- Stichting Pampus, *Statuten*, Muiden, 1986
- Stichting Stelling van Amsterdam, *Kom in Stelling (brochure)*, Haarlem, 1997
- Stichting Stelling van Amsterdam, *Wat wil de stichting met de stellingforten (notitie)*, Haarlem, 1998

Bijlage D - Historisch exploitatie-overzicht

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Inkomsten									
Donateurs	14.829	18.845	17.274	14.229	28.040	13.374	12.320	12.296	10.215
Entreegelden en verhuur eiland	58.443	145.939	148.419	161.468	176.816	175.030	233.405	316.485	382.689
Opbrengsten catering				10.000	10.000	10.000	10.000	30.000	44.750
Verkoop documentatie en souvenirs	9.607	12.195	12.775	12.273	8.684	14.676	14.820	13.783	12.789
Opbrengsten kantine	4.614	20.278	23.456	20.830	33.050	29.474	37.365	51.665	53.400
Overige inkomsten	36.559	11.042	8.785	7.578	18.582	7.973	10.280	22.495	22.541
Netto baten	124.052	208.299	210.709	226.378	275.172	250.527	318.190	446.724	526.384
Lasten									
Exploitatiekosten									
Personeelskosten	20.929	27.749	50.026	53.778	61.482	62.656	91.354	103.053	150.535
Bestuurskosten			1.236	433	2.080	3.431	8.406	6.356	9.432
Vrijwilligerskosten	16.538	4.471	7.755	8.758	11.741	26.669	27.916	38.188	48.449
Huisvestingskosten	2.554	9.234	17.228	10.138	9.946	13.888	14.844	11.402	13.167
Onderhoudskosten	67.331	28.506	20.516	13.731	19.183	27.697	18.103	48.319	45.682
Kantoor- en administratiekosten	12.901	5.326	20.512	15.996	9.014	13.868	24.049	30.553	43.061
Telecommunicatiekosten		6.054	9.897	8.797	4.172	6.273	6.801	5.414	3.189
Documentatie-, souvenir en kantinekosten	23.331	21.037	26.489	18.582	19.314	23.444	18.719	18.812	26.655
Afschrijvingen mat. vaste activa	13.942	25.778	26.659	27.432	28.241	27.825	24.309	27.825	32.358
Algemene kosten	14.963	12.367	11.458	12.825	12.641	9.032	21.133	62.268	45.224
Operationele lasten	172.489	140.522	191.776	170.470	177.814	214.783	255.634	352.190	417.752
Operationeel resultaat	-48.437	67.777	18.933	55.908	97.358	35.744	62.556	94.534	108.632
<i>Financieringslasten</i>	27.653	45.338	44.018	34.421	26.857	22.546	20.640	15.161	9.190
<i>Bijzondere baten</i>	0	0	0	0	1.1789	0	0	0	0
<i>Bijzondere lasten</i>	0	0	0	0	28498	3.039	0	5.875	0
Exploitatiesaldo	-76.090	22.439	-25.085	21.487	53.792	10.159	41.916	73.498	99.442

Bijlage E - Historisch balans-overzicht

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Activa									
Materiële vaste activa	391.873	377.381	362.142	338.750	328.193	335.944	315.864	329.441	421.212
Vorderingen	5.830	3.500	9.459	5.332	11.708	22.461	21.430	26.403	87.234
Voorraden	33.824	20.270	24.301	29.865	26.778	23.286	9.083	26.084	23.125
Liquide middelen	7.916	12.884	25.659	51.640	227	725	5.042	33.575	11.788
Totaal	439.443	414.035	421.561	425.587	366.906	382.416	351.419	415.503	543.359
Passiva									
Stichtingsvermogen	-110.359	-87.920	-143.509	-121.922	-9.989	404	42.322	115.820	215.262
Voorzieningen								15.000	15.000
Langlopende schulden	392.475	370.680	468.928	441.233	276.125	293.560	282.223	149.534	211.756
Kortlopende schulden	157.327	131.275	96.042	106.276	100.770	88.452	26.874	135.149	101.341
Totaal	439.443	414.035	421.461	425.587	366.906	382.416	351.419	415.503	543.359
Solvabiliteit	neg.	neg.	neg.	neg.	neg.	0	12,05%	27,87%	39,61%
(Stichtingsvermogen : Balanstotaal)									
Liquiditeit	0,3	0,28	0,62	0,82	0,38	0,53	1,32	0,64	1,21
(Vlottende activa : Korte Schulden)									
Werkkapitaal	-110.207	-94.621	-36.623	-19.439	-62.057	-41.980	8.681	-49.087	20.806
(Vlottende Activa min Korte Schulden)									
Rentabiliteit	-20,81%	5,25%	-6%	5,07%	13,58%	2,75%	11,42%	19,14%	60,07%
(Expl.saldo in % van gem.Sticht.Vermog)									
Cashflow	-62.148	48.217	1.574	49.919	82.033	37.984	66.255	101.228	131.800
(Exploitatie-overschot plus afschrijving)									

N.B. Voor vergelijkingsdoeleinden zijn de cijfers van bepaalde posten in sommige jaren anders gerubriceerd.

Bijlage F - Basisscenario

BIJLAGE F BASISSCENARIO VAN HUIDIGE SITUATIE NAAR VOLGROEIDE SITUATIE

Uitgangspunten basisscenario:

- * Start restauratie 1 oktober 2001
- * Bouwrijd 24 maanden
- * Oplevering 1 oktober 2003
- * Exploitatie- en beheergegevens zonder inbegrip van Stelling van Amsterdam
- * Toegankelijkheid toeristen tijdens restauratie ca. 50% (gerekend vanuit huidige situatie)
- * Alle bedragen excl. BTW
- * Versie mei 2000
- * Consumentenprijsindex 2,20%
- * Loonindex 2,50%

Toelichting:

- Naar verwachting wordt de volgroeide fase bereikt in het viende exploitatiejaar. Dit is 2007. De geraamde aantallen en bijbehorende bedragen voor exploitatie en beheer uit onderliggende rapportage zijn op dit jaar van toepassing.
- Voor de jaren 2003 t/m 2006 is voor de Stichting Exploitatie Forteiland Pampus rekening gehouden met enige aanloopverliezen in de bezetting. Dit heeft gevolgen voor de exploitatie-inkomsten. De kosten voor exploitatie zullen in de eerste exploitatiejaren daarentegen naar verwachting wel volledig gemaakt dienen te worden. In onderstaande tabel zijn deze aanloopverliezen weergegeven als percentage t.o.v. de volgroeide fase. De volgende percentages zijn hiervoor als rekenfactor gehanteerd:
2003: 50%
2004: 60%
2005: 70%
2006: 85%
- Voor de jaren 2003 t/m 2006 is voor de St. Beheer Forteiland Pampus geen rekening gehouden met enige aanloopverliezen.

	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007		
	Stichting	Exploitatie	Beheer	Exploitatie	Beheer	Exploitatie	Beheer	Exploitatie	Beheer	Exploitatie	Beheer	Exploitatie	Beheer	Exploitatie	Beheer	Beheer	
	100%	100%	100%	75%	100%	50%	100%	100%	60%	100%	70%	100%	85%	100%	100%	100%	
Inkomsten																	
Huurnkosten tort	0	0	175.000	0	0	350.000	0	525.000	0	700.000	0	700.000	0	700.000	0	700.000	
Donateurs	10.000	10.000	0	20.000	0	0	0	70.000	0	90.000	110.000	110.000	130.000	130.000	40.000	0	
Entreegeld toeristisch bezook	250.000	192.000	0	131.000	0	160.796	0	160.796	0	384.557	230.734	383.017	401.663	401.663	413.500	0	
Entreegeld evenementen	100.000	77.000	0	52.000	0	116.402	0	116.402	0	366.758	220.055	374.876	383.072	383.072	395.612	0	
Verhuur zakelijke bijeenkomsten	0	0	0	0	0	0	0	98.694	0	407.508	244.505	416.474	425.636	425.636	381.791	0	
Overnagel catering	40.000	31.000	0	21.000	0	35.882	0	35.882	0	103.048	61.829	105.315	107.632	107.632	110.000	0	
Overnagel horeca (toeristisch)	20.000	15.000	0	10.000	0	15.858	0	15.858	0	266.939	124.184	211.462	216.145	216.145	220.900	0	
Overnagel horeca (bijkantoor)	30.000	23.000	0	16.000	0	23.000	0	23.000	0	386.136	202.883	292.271	293.160	293.160	300.203	0	
Overnagel vrijetijd	13.000	10.000	0	7.000	0	10.461	0	10.461	0	28.562	17.149	29.271	29.893	29.893	30.510	0	
Overige inkomsten	25.000	19.000	0	13.000	0	15.038	0	15.038	0	37.472	22.465	36.296	36.296	36.296	40.000	0	
Totaal inkomsten	469.000	374.000	175.000	270.000	350.000	655.733	625.000	1.563.802	1.213.501	700.000	2.024.206	1.449.346	2.096.321	1.792.873	800.000	2.835.369	700.000
Uitgaven																	
Personeel	120.000	123.000	0	126.000	0	330.600	0	330.600	0	338.900	339.900	347.400	356.100	356.100	365.000	0	
Bestuur	10.000	5.000	5.000	5.000	5.000	7.000	40.000	40.000	42.200	42.200	43.100	43.100	44.000	44.000	45.000	0	
Vrijwilligers	40.000	40.000	50.000	50.000	50.000	40.000	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000	0	
Huurkosten walvis	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Huurkosten tort	0	200.000	0	400.000	0	600.000	0	800.000	0	700.000	700.000	700.000	700.000	700.000	700.000	0	
Energie	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	
Gemeentelijke lasten	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	nb	
Schoonmaak	nb	20.000	0	20.000	0	33.900	0	33.900	0	34.700	34.700	35.400	36.200	36.200	37.000	0	
Klein onderhoud	nb	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Groot onderhoud	nb	30.000	0	30.000	0	30.000	0	30.000	0	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	0	
Telecommunicatie	30.000	15.000	10.000	10.000	10.000	15.000	125.000	125.000	14.100	14.100	14.400	14.400	14.400	14.400	14.700	0	
Advies	10.000	10.000	5.000	10.000	5.000	10.000	10.000	10.000	14.100	14.100	14.400	14.400	14.700	14.700	15.000	10.000	
Automaatseling	5.000	5.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	4.700	4.700	4.800	4.800	4.800	4.800	4.800	4.800	5.000	
Assurantiekosten	nb	5.000	0	5.000	0	10.000	0	10.000	0	9.400	9.400	9.600	9.600	9.600	10.000	0	
Marketing/promotie	5.000	20.000	0	40.000	0	60.000	0	60.000	0	60.000	60.000	60.000	60.000	60.000	55.000	0	
Horeca inkoop	20.000	20.000	0	30.000	0	150.000	0	150.000	0	265.200	265.200	261.800	267.900	267.900	273.470	0	
Vrijel inkoop	15.000	8.000	0	12.000	0	20.000	0	20.000	0	13.100	13.100	13.100	13.400	13.400	13.700	0	
Afgelopen	40.000	20.000	20.000	15.000	15.000	15.000	15.000	23.400	23.400	23.900	23.900	24.500	24.500	24.500	25.000	5.000	
Overtig	nb	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Kapitaalsleisen	nb	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Bestandse leningen	15.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	344.000	
Totaal uitgaven	300.000	616.000	105.000	650.000	541.000	1.416.500	638.000	1.762.500	1.762.500	1.814.300	1.414.300	1.814.300	1.886.500	1.886.500	1.954.200	639.000	
Exploitatie- en beheerresultaat	128.000	-239.000	70.000	-560.000	-191.000	-762.767	-133.000	210.502	-538.659	15.800	209.908	-364.354	198.821	-93.627	85.160	61.000	
Totaalprognose exploitatie- en beheerresultaten tijdens restauratiewerkzaamheden - Basisscenario																	
Exploitatie- en beheerresultaat	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Totaal									
Exploitatie- en beheerresultaat	-239.000	-560.000	-762.767	-538.659	-364.354	-93.627	85.160	-2.707.620									
Beheerresultaat	70.000	-191.000	-133.000	15.800	15.400	114.700	61.000	114.700									
Totaal	-169.000	-771.000	-895.767	-522.859	-348.954	positief	positief	positief									

Postbus 90, 1398 ZH Muiden.